

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

 Ніна РЖЕВСЬКА

« 15 » 06 2023р.

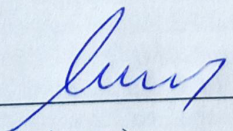
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ СУСПІЛЬНІ
КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

**Тема: «ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ
ТУРЕЧЧИНИ У ХХІ ст.»**

Виконавець: здобувач 4 курсу, 408 групи, Кислуха Анна Анатоліївна

Керівник: к.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних
студій Боротканич Наталія Петрівна

Нормоконтролер:

(підпис)

Олексій МЕНДРИН

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У ХХІ СТ.....	7
1.1. Основні підходи до дослідження зовнішньої політики Туреччини	7
1.2. Історико-геополітичні передумови та основні етапи формування зовнішньої політики Туреччини у ХХІ ст.....	9
1.3. Основні концепції формування регіональної зовнішньої політики Туреччини.....	11
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ВНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ ТУРЕЧЧИНИ.....	19
2.1. Політико-ідеологічний чинник зміни зовнішньополітичної стратегії Турецької Республіки.....	19
2.2. Регіональні конфлікти як каталізатор зовнішньополітичної активності Турецької Республіки.....	25
2.3. Релігійний чинник у суспільно-політичному житті Туреччини.....	34
РОЗДІЛ 3. КЛЮЧОВІ НАПРЯМКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ.....	38
3.1. Європейський курс Туреччини як чинник реалізації її національної безпеки.....	38
3.2. Зовнішньополітичні відносини Туреччини з США та НАТО	42
3.3. Співробітництво Турецької Республіки з ключовими регіональними об'єднаннями на Близькому Сході.....	44
3.4. Особливості українсько-турецьких відносин (2014–2023 рр.).....	46
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що Турецької Республіки відіграє важливу роль, як на глобальному, так і на регіональному рівнях. За останні кілька десятиліть у політичному житті країни почали відбуватися певні зміни, що відбилися й на зовнішній політиці. Після приходу Партії справедливості та розвитку до влади в 2002 році відбувся значний зсув в зовнішньополітичній ідеології: від політики кемалізму, яка переважала протягом десятиліть, у бік поміркованого ісламізму, включаючи елементи пантюркізму та панісламізму. Останнім часом посилюється значення релігійних факторів у зовнішній політиці країни. Завдяки ісламу Туреччина намагається зміцнити свої позиції на Близькому Сході та в тюркомовних країнах. Туреччина формує різні напрямки зовнішньої політики: співробітництво із Заходом, східний напрямок, російський напрямок, розширення відносин з тюркськими країнами.

Актуальність даної теми для українських дослідників полягає також у тому, що між Україною та Турецькою Республікою існують досить стабільні та розвинені відносини. Туреччина підтримує територіальну цілісність та суверенітет України, у 2022 році вона засудила вторгнення Росії на територію України та закликала до припинення насильства та поваги міжнародного права. Турецька Республіка також співпрацює з іншими країнами та міжнародними організаціями для забезпечення миру та стабільності в регіоні, вона підтримує Україну у гуманітарній сфері, зокрема надаючи гуманітарну допомогу постраждалим від війни. Крім того, Туреччина виступає в ролі посередника в конфлікті між Україною та Росією. У вересні 2021 року Туреччина разом з Британією та Канадою була призначена співголовою спеціальної моніторингової місії ОБСЄ на сході України. Місія має на меті спостерігати за дотриманням перемир'я, допомагати у врегулюванні конфлікту та забезпечувати безпеку на лінії зіткнення.

Метою даного дослідження є вивчення реалізації зовнішньої політики Туреччини в XXI столітті.

Відповідно до конкретних цілей було визначено **завдання**:

- окреслити основні підходи до аналізу зовнішньої політики Туреччини;
- визначити основні тенденції розвитку безпекових викликів в світі та їх вплив на зовнішню політику Туреччини;
- висвітлити рівень та основні напрямки двостороннього співробітництва Анкари із ключовими країнами регіону;
- проаналізувати відносини Туреччини з країнами Близького Сходу, ЄС, Україною та США.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика Туреччини.

Предметом дослідження є вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на трансформацію зовнішньої політики Туреччини у XXI ст.

Методи дослідження які застосовувалися у вивченні даної тематики, можна виокремити декілька загальнонаукових методів, серед них системний підхід є найбільш доречним для дослідження міжнародних відносин та зовнішньої політики держав. Даний метод дозволяє досліджувати об'єкти, як цілісні системи, виявляти їх зовнішні та внутрішні зв'язки та дати комплексне бачення середовища, в якому реалізується зовнішня політика Туреччини. Для дослідження ролі ісламського чинника в зовнішній політиці Турецької республіки також використовувалася індукція, яка дозволила вивести загальні судження на основі низки окремих спостережень. В ході дослідження був залучений історичний метод, який дав змогу відстежити динаміку змін в зовнішній політиці країни протягом зазначеного періоду. Інвент-аналіз застосовувався для сприйняття та виділення фактів щодо активності Турецької Республіки на регіональній та світовій політичній аренах, змін умов функціонування та розвитку. В ході вивчення наукових публікацій та інформаційно-аналітичних матеріалів застосовувались методи порівняльного аналізу та контент-аналізу.

Апробація отриманих результатів та основні положення й результати дипломної роботи пройшли апробацію у вигляді доповіді під час проведення Круглого столу з нагоди Дня спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя та на міжнародно науково-практичній конференції «ПОЛІТ», на базі Національного Авіаційного Університету.

1. Кислуха А. Зовнішня політика Туреччини у контексті внутрішніх чинників // *Міжнародна науково-практична конференція «Політ»*. 2023. С.84-85.
2. Кислуха А. Вплив російсько-української війни на інтереси та політику Туреччини // *Круглий стіл з нагоди Дня спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 23 лютого 2023 р. (Київ)*. Київ: НАУ, 2023. С. 56-57.

Структура роботи обумовлена поставленою метою та визначеними завданнями дослідження. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи склав 58 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У ХХІ СТ

1.1. Основні підходи до дослідження зовнішньої політики Туреччини

Османська імперія протягом століть була потужною політичною силою, яка захищала мусульманську спільноту в глобальних справах. Після розпаду Османської імперії Турецька Республіка зайняла її місце як держава-наступник і зберегла контроль над стратегічними чорноморськими протоками Босфором і Дарданеллами. Цей контроль дозволив Туреччині забезпечити безпечний прохід між Чорним морем і басейном Середземного моря.

Протягом усієї холодної війни Туреччина була життєво важливим членом НАТО, маючи другу за величиною армію блоку та охороняючи південний фланг Альянсу від потенційної радянської агресії. Західна система приносила політичні та економічні переваги разом із американськими гарантіями територіальної цілісності та суверенітету Туреччини. Турецька Республіка також отримала фінансову допомогу разом із підтримкою військової модернізації. Проте курс кемалістських лідерів на вестернізацію призвів до відсутності чіткої регіональної стратегії, зокрема в питаннях безпеки, що призвело до напружених відносин із сусідніми країнами. Тим не менш, гасло Ататюрка «Мир удома, мир у світі», основний принцип нового республіканського підходу, відкидало територіальні претензії до сусідів і віддавало пріоритет оборонним стратегіям національної безпеки [1, с. 56].

Західна модернізація Турецької Республіки призвела до заперечення її ісламської ідентичності. Це призвело до відчуження від націй, які раніше були під Османською державою. Розпад СРСР і припинення біполярного протистояння Заходу знизили геополітичне становище Туреччини. Однак, поява нових незалежних держав на Південному Кавказі та в Центральній Азії відновила пантюркістські амбіції. Мета об'єднання всіх тюркомовних народів під керівництвом Турецької

Республіки не була досягнута через недостатні політичні та фінансові ресурси країни. Зрештою політика провалилася [2, с. 90].

Зовнішня політика Туреччини була спрямована на посилення її глобального статусу та регіональної безпеки шляхом посилення європейської інтеграції. На жаль, кампанія наштовхнулася на нездоланні перешкоди, такі як порушення прав людини, економічна відсталість і небажання «Старої Європи» вітати могутню мусульманську націю в новоствореному Європейському Союзі. Як наслідок, переговори зайшли в тривалу стадію, а збройні конфлікти в сусідніх регіонах – на Балканах, Кавказі та Близькому Сході та давні проблеми з сусідніми країнами згорнули стратегію оборони та безпеки Туреччини. Після періоду напружених протистоянь із Грецією, яка є членом НАТО, гарантії безпеки Туреччини від Заходу були зменшені. У результаті країна шукала нових стратегічних партнерів – і військові, які сильно впливали на зовнішню політику безпеки того часу, зрештою обрали Ізраїль. Добре оснащена та патріотична армія Ізраїлю, а також їхній статус стратегічного союзника США відповідали західній геополітичній орієнтації Туреччини.

Однак, стратегічна концепція Туреччини в 1998 році (деталізована в «Білій книзі: Оборона 1998») була остаточно помилковою. Незважаючи на те, що політика стримування та залякування регіональних конкурентів зовні виглядала активною та превентивною, вона все ще була прив'язана до статус-кво [3, с. 15].

Військове та безпекове партнерство Туреччини з Ізраїлем викликало фурор серед мусульманських країн, які звинуватили Анкару у відході від мусульманської справи. Крім того, антитерористичні місії президента США Дж. В. Буша в Афганістані та Іраку викликали протести в Туреччині та інших ісламських державах Близького Сходу. Це призвело до напружених відносин Туреччини майже з усіма сусідніми країнами, за винятком Азербайджану, Грузії та України. Ця ситуація кинула виклик традиційній зовнішній політиці турецького уряду, вимагаючи від них розробки нової стратегії. Однак, політичні негаразди всередині лівоцентристського коаліційного уряду Бюлента Еджевіта, зайнятого вирішенням нагальних внутрішніх питань, відклали це завдання [3, с. 123].

Для Туреччини вкрай важливо не обмежувати сферу свого впливу лише Балканами та Близьким Сходом, а розширити охоплення кількох регіонів, таким чином, підвищуючи своє глобальне стратегічне значення. Ця ідея була добре сприйнята поміркованими ісламістами-реформістами, які вважали, що як спадкоємиця Османської імперії Туреччина повинна повернути собі провідну роль на Близькому Сході та утвердитися, як видатна фігура в мусульманському світі. Центральне геополітичне положення країни на перехресті кількох ключових регіонів і потенційних енергетичних шляхів робить її потенційно провідною регіональною силою, вважає А. Давутоглу. Тому Туреччина не повинна погоджуватися на статус другорядної держави [4, с. 124].

Турецькі аналітики припускають, що перехід Туреччини від посередника до великого міжнародного гравця, трансформуючи її вплив на регіональну безпеку, зробив поняття «стратегічної глибини» неактуальним.

Під час «арабської весни» керівництво Туреччини підтримало позицію Заходу щодо Єгипту, Ємену, Лівії та Сирії, приєднавшись до США та дистанціювавшись від колишніх регіональних союзників, правлячих еліт. Хоча Білий дім визнає провідну роль Туреччини на Близькому Сході, він вимагає конкретної участі Туреччини в зміні геополітичного ландшафту регіону.

1.2. Історико-геополітичні передумови та основні етапи формування зовнішньої політики Туреччини у XXI ст.

Проведення зовнішньої політики є однією з функцій держави. Її можна визначити, як сукупність державних і недержавних інститутів, процедур і методів для забезпечення досягнення політичних цілей держави за межами її території. Сучасна зовнішня політика Туреччини багатоспрямована. Її мультимедійність зумовлена унікальним розташуванням – Туреччина знаходиться у так званій «стратегічній глибині». Тому Туреччина прагне досягти регіонального домінування на Близькому Сході, в Центральній Азії, на Південному Кавказі, Балканах і в Північній Африці [5, с. 100].

Претензії Туреччини на ці території проявляються кількома способами. По-перше, неоосманізм – заохочування Туреччини на території, які колись були частиною Османської імперії. По-друге, неопантюркізм, спрямований на консолідацію тюркомовних країн (колишніх радянських республік). Третій аспект – панісламізм, тобто вплив на ісламський світ через релігійні громади [6, с. 49].

Ідеологія зовнішньої політики є основою будь-якої політичної думки. І політики, і звичайні громадяни пов'язують усі міркування про минулі події та майбутні можливості з існуючими в суспільстві теоретиками. Сукупність думок теоретиків зовнішньої політики визначають конкретні зовнішньополітичні лінії. Фундаментальні зміни режимів можуть призвести до досить швидких змін зовнішньополітичної ідеології. Однак, це трапляється не завжди. Іноді, навіть після затвердження нового режиму, зовнішньополітична лінія країни регулярно проводиться за принципами попереднього керівництва.

Визначенням та дослідницькими функціями зовнішньополітичної ідеології Турецької Республіки, як основи для подальших досліджень є :

- створення основи зовнішньополітичних курсів;
- формулювання зовнішньополітичних інтересів;
- визначення ідеальних моделей майбутнього;
- побудова зовнішньо- політичного іміджу;
- створення рамок для зовнішньополітичної діяльності;
- створення імпульсу для дій політичних еліт існування та постійне зміцнення.

Така політика виникла в гонитві за величчю минулого, за відродженням імперії. Туреччина активно прагне стати одним із головних гравців на міжнародній арені, захищаючи при цьому свої національні інтереси [7, с. 134].

Ключова ідея – розширення сфери впливу тюркських держав і створення так званого «тюркського світу». Для реалізації цих ідей Туреччина активно використовує інструменти м'якої влади. У рамках «пантюркської» ідеології Туреччина має виконувати роль «старшого брата», спрямовувати інші тюркські

країни в потрібному їм напрямку, поступово стирати їхні культурні коди та нав'язувати свої правила гри.

Іншою особливістю турецького самовизначення є суміш націоналізму та ісламізму у внутрішній і зовнішній політиці. Повернення спочатку до Заходу, а потім до Сходу показує, що Туреччина переосмислює себе, що вона знаходить або створює власне місце на міжнародній арені, водночас, вона повинна відповідати власним амбіціям та ідеям. Анкара прагне бути одним із найвпливовіших гравців у регіональній та глобальній системі міжнародних відносин. Водночас Туреччина формує свою зовнішньополітичну лінію через перехід до принципів «неосманізму» та «ісламізму». Вітчизняні експерти визначають неосманізм, як зв'язок між зовнішньою політикою та імперською історією, тобто шлях до відродження, що враховує сучасні реалії [8, с. 150].

1.3. Основні концепції формування регіональної зовнішньої політики Туреччини

Захист національної безпеки та просування національних інтересів у контексті глобалізації та загальної інтеграції мають значний вплив на визначення напрямку зовнішньої політики країни. Нині найбільша взаємозалежність між суб'єктами міжнародних відносин проявляється в економічній, технологічній та фінансовій сферах, де зростає роль політичних чинників і, головне, – військової сили. Глобалізація також, сприяє зниженню рівня національної безпеки, надаючи країнам широкі можливості для реалізації своїх інтересів. Щоб захистити інтереси окремих країн і народів, найбільш відповідним підходом є створення регіональних сил з метою безпеки. Політичні, економічні та військові інтереси все більшої кількості незалежних державних утворень розробляють єдиний механізм регулювання міждержавних відносин і забезпечення їх безпеки на регіональному рівні. Враховуючи особливості території Близького Сходу, а саме високу ймовірність конфліктних ситуацій, економічну відсталість більшості країн Близького Сходу та

високий ступінь мілітаризації, зміцнення регіональної стабільності та безпеки стало фундаментальним завданням для країни [9, с. 36].

За останнє десятиліття Турецька Республіка значно зміцнила свої позиції як у вирішенні регіональних конфліктів, так і у відстоюванні національних інтересів на міжнародній арені. Зважаючи на величезний економічний і військово-політичний потенціал і вигідне геостратегічне положення, Турецька Республіка є цілком заслуженим претендентом на регіональне лідерство. Турецьке агентство зі співробітництва та координації (ТІКА), Інститут Юнуса Емре (YEE) і Turkish Airlines (THY) відіграють ключову роль у впровадженні та координації заходів м'якої сили [10].

У зовнішньополітичній стратегії Туреччини простежується чітка тенденція до відродження пантюркістської політики. Зараз республіка зосереджує свою увагу на розвитку відносин з країнами, які раніше входили до Османської імперії. Так званий «турецький глобалізм» вперше запропонував Ісмаїл Джем, колишній міністр закордонних справ Туреччини. Таким чином, він визначив Туреччину, як зв'язок між різними тюркськими народами та західними державами. На його думку, Туреччина має стати місцем зустрічі тюркської культури та головним посередником східної та західної цивілізацій. У поглядах Ісмаїла Джема яскраво простежуються риси неопантюркізму та неопаннаціоналізму [11].

Концепція була представлена міністром закордонних справ Туреччини Ахметом Давутоглу та правлячою Партією справедливості та розвитку в рамках політики «стратегічної глибини». Через її неефективність Ахмет Давутоглу поставив перед собою завдання переглянути основну парадигму зовнішньої політики Туреччини. На його думку, Туреччина повинна прийняти інший підхід, щоб отримати реальну владу. Крім того, Туреччина повинна об'єктивно оцінювати свої можливості і робити акцент на динамічний розвиток. Водночас Турецька Республіка має не лише реалізовувати динамічну політику на міжнародній арені, займаючи активну позицію з більшості питань, але й розвивати багатогранну зовнішню політику з її різноспрямованим характером [12].

Ахмет Давутоглу наголосив на унікальності Туреччини через її стратегічне розташування, багату культурну та історичну спадщину. Особливе місце в новій концепції зовнішньої політики Давутоглу займає географія, оскільки, на його думку, геополітика нерозривно пов'язана з цією галуззю. Туреччина є сполучною ланкою між Європою та Азією і знаходиться в центрі багатьох геополітичних процесів.

Тому Ахмет Давутоглу обрав такі сфери впливу для Туреччини:

1. Балкани, Близький Схід і Кавказ;
2. Чорне море, Східне Середземномор'я, Перська затока і Каспійське море;
3. Європа, Північна Африка, Південна Азія, Центральна Азія та Східна Азія.

Найбільш пріоритетним напрямком діяльності Турецької Республіки є сусідні країни, а саме Балканські країни, країни Близького Сходу та Кавказького регіону. Для зміцнення взаємозалежності та співпраці між націями Туреччина приймає політику «м'якої сили», розвиває культурну інтеграцію та створює спільні проекти. Реалізуючи зовнішньополітичні амбіції, лідери Туреччини розробили план «Туреччина 2023» – стратегічне завдання розвитку країни. Зміни мають торкнутися всіх сфер діяльності держави: культури, освіти, науки, війська [13, с. 65].

Наприклад, згідно з планом, Туреччина ставить за мету увійти до 10 найкращих економік світу за ВВП у 2 трильйони доларів. Незважаючи на це, за оцінками експертів, ВВП Туреччини в 2019 році становило близько 755 мільярдів доларів США і досягнуло 719,9 мільярдів доларів у 2020 році. Ці факти свідчать про те, що економічне завдання - досягти ВВП у 2 трлн доларів – швидше за все що не буде повністю реалізовано [14, с. 21].

Загалом президент Туреччини Р. Т. Ердоган вважає, що сьогодні у країні є історична можливість повернутися в клуб світових гравців і стати лідером ісламського світу. Активна зовнішня політика глави держави користується потужною підтримкою громадян. У той час як економіка республіки зараз переживає серйозну кризу, зростання зовнішньої політики допомогло чинному президенту отримати популярність. Водночас, варто відзначити патріотизм та самопожертву турецької молоді. Для них розмови про особливу роль країни в ісламському світі та про «турецьких братів» за кордоном не пусті балачки. Турки

пам'ятають і пишаються тим, що вони були імперською державою. Держава відчуває сплеск ентузіазму. Імперська свідомість відроджує нове мислення, а гасло *Her türk asker doğar* («Кожен турок народжується воїном») є актуальним і сьогодні. Військові дії в Сирії, Лівії та Азербайджані викликають резонанс національної гордості [15, с. 221].

У липні 2020 року президент Р. Т. Ердоган виступив на засіданні уряду, де окреслив основні завдання найближчої політичної та економічної стратегії Туреччини. Згодом його доповідь вийшла окремою монографією. Ердоган визначив функцію Туреччини, як «захисника пригнобленого народу та борця з неоколоніалізмом», а також наголосив на співпраці з такими країнами, як Сирія, Лівія та М'янма [16, с. 44].

Президент Туреччини говорив про територіальну цілісність Іраку, зазначивши, що між двома країнами існують спільні інтереси. Загалом слід сказати, що в останні роки зовнішня політика турецької держави різко активізувалась, стала більш агресивною та войовничою. У рамках проєкту «неоосманізм», Туреччина відзначила зону своїх національних інтересів на Близькому Сході та в Північній Африці серед країн, які раніше входили до Османської імперії. У Катарі та Сомалі з'явилися військові бази, а турецька армія бере активну участь у конфлікті в Лівії з метою створення власного військового блоку на території північноафриканської країни.

Анкара почала будівництво військово-морської бази в Судані, яка колись була частиною Османської імперії. Турецькі військові об'єкти в Сомалі, Катарі та Судані значно посилять вплив Туреччини в регіоні. Також ведуться активні бойові дії за кордоном: в Сирії («Оливкова гілка» і «Джерело миру»), в Іраку проти курдських збройних формувань РПК [17].

Туреччина твердо стала на бік Азербайджану в карабаському конфлікті і заявила про «своє право на існування на Кавказі». Йдеться про те, що Анкара почала активно працювати в зонах традиційного впливу інших глобальних гравців. За останні роки країна надала Азербайджану військову допомогу, підготувала та озброїла війська. Наприклад, наприкінці літа 2019 року велика кількість турецьких інструкторів і радників залишалася на території Азербайджану після спільного

турецько-азербайджанського навчання. Згодом, протягом вересня-жовтня, Туреччина перекинула туди велику кількість зброї та живої сили для ворожих операцій у зоні карабаського конфлікту [18, с. 77].

При цьому в Анкарі правильно розраховують, що зовнішньополітичний фокус Росії зараз зосереджений на західному напрямку (Білорусь, Україна, європейські енергетичні проєкти), і вона не буде втручатися в нагірно-карабахський конфлікт. Той факт, що країна має найрозгалуженішу мережу дипломатичних представництв у світі, Туреччина відкрила 83 нові представництва за останні два десятиліття, також є свідченням зростаючого зовнішньополітичного авторитету Туреччини. Якщо на початку 2000-х рр., їх було 163, а потім це число зросло до 246 до кінця 2019 року. По-перше, дипломатична мережа в Африці зростає з 12 до 46 посольств, що підтверджує особливий інтерес Туреччини до регіону. Девізом сучасної зовнішньої політики країни є концепція «Туреччина сильна в суді та за столом», покладаючись на силу як у дипломатичних переговорах, так і в конфліктах [19, с. 167].

Якщо раніше в Туреччині було упереджене ставлення до «кабінетної дипломатії», то на початку XXI ст. ситуація змінилася, і Анкара почала посилювати свої дипломатичні засоби та вживати жорстких дій. При цьому особливої уваги заслуговує активна робота турецьких дипломатів з місцевими громадянами, які мають зв'язки з Туреччиною. Дипломатичну мережу, що постійно розширюється, британська інституція Портленда називає своїм головним активом «м'якої сили».

Водночас, слід зазначити, що проводячи агресивну зовнішню політику, Туреччині вдалося набути ворогів в арабському світі. Сьогодні Анкара має надзвичайно складні відносини з країнами регіону та регіональними лідерами в особі Саудівської Аравії, Єгипту та Об'єднаних Арабських Еміратів. Ці країни не вітають ідеологію «неоосманізму» та посилення на Османську імперію. Араби пам'ятають турецьке завоювання та гніт. Тому присутність турецького флоту в регіоні непокоїть країни Аравійського півострова. Наприклад, Саудівська Аравія, яка останнім часом стала головним конкурентом Анкари в боротьбі за лідерство в ісламському світі, запропонувала створити антитурецький блок держав Червоного моря та Аденської затоки [19, с. 211].

Пропонувати альянс було б проти турецького панування в регіоні. Більшість арабських держав схвалили створення нового об'єднання і «погодилися створити спільну структуру». Основними завданнями цієї співпраці є зміцнення регіональної безпеки, розвиток взаємовигідного співробітництва та реалізація спільних економічних проєктів. Також, протягом 2019-2020 рр. представники спецслужб Саудівської Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратів, Єгипту та Ізраїлю провели низку секретних переговорів, на яких було вирішено підтримати президента Сирії Б. Асада проти агресивних планів Туреччини. Водночас, незаперечним фактом є те, що Туреччина являється стримуючим фактором для регіональних амбіцій Саудівської Аравії, а також Єгипта та інших країн регіону [20,с. 121].

Водночас, економічна війна з арабським світом не заважає Анкарі послідовно реалізовувати стратегію розширення політичних, економічних і гуманітарних відносин з африканськими країнами. У концепції зовнішньої політики Туреччини зазначається, що «Африканський континент має особливе значення в зусиллях щодо розширення впливу Туреччини в міжнародній політиці та торгівлі» [21, с. 67].

У другому десятилітті ХХІ ст. Анкара системно займається просуванням своїх інтересів у регіоні та користується підтримкою значної частини африканської еліти, багатьох країн континенту. Товарний експорт Туреччини в країни Африки зріс у кілька разів, тут активно впроваджується концепція «поміркованого ісламу». Успішними є також гуманітарні проєкти, реалізовані турецькими державними та неурядовими установами. У 2010 р. турецькі ЗМІ опублікували статтю Р. Ердогана «Африканська стратегія», в якій він підтвердив важливість розвитку економічних і політичних відносин з країнами Африканського континенту [21,с. 31].

Це свідчить про те, що Анкара надає великого значення цьому зовнішньополітичному напрямку. Загалом стратегія Туреччини на африканському континенті систематична і включає три основні елементи: по-перше, міцні багатосторонні та двосторонні політичні відносини; по-друге, торговельні та економічні контракти з континентальними країнами; по-третє, культурну та взаємодію в гуманітарній сфері. Президент Р. Т. Ердоган візьме за мету закріпитися на африканському ринку та досягти взаємовигідного співробітництва з великими

країнами регіону в сферах енергетики та видобутку корисних копалин. Він неодноразово підкреслював, що важливо створити сприятливі умови для сталого розвитку турецьких компаній в африканських країнах, тим самим зміцнивши позиції Туреччини в Африці [22, с. 239].

Відносини Туреччини з Росією також неоднозначні. Загалом лідерство Туреччини на Близькому Сході залежатиме від її успіхів у подоланні найважливіших зовнішньополітичних питань: курдського питання, сирійської та лівійської криз, відносин з арабським світом. Якщо Анкара зіткнеться з труднощами у вирішенні цих завдань, це може поставити під загрозу проєкт «неоосманізму». Водночас, для Туреччини дороги назад немає: ефективне вирішення регіональних конфліктів зробить Туреччину впливовою державою на Близькому Сході.

Однак, слід визнати зовнішню політику президента Р. Ердогана, спочатку він був непередбачуваним і агресивним у цьому відношенні, створюючи особливо ірраціональний регіональний ризик для самої Анкари. Сьогодні Туреччина майже повністю інтегрована в цю глобальну систему, що означає відсутність адміністративних бар'єрів для потоку капіталу та грошей через кордони, домінування фінансових установ, соціального фінансування, політики та економіки. Туреччина пройшла два етапи інтеграції у світову систему. Перший етап пов'язаний з іменем Т. Озала та його серією неоліберальних реформ 1980-х років. Другий етап стосується діяльності нині правлячої Партії справедливості та розвитку, яка прийшла до влади у 2002 році. Туреччина, як невід'ємна частина глобальної системи, була створена в інтересах цієї системи, і вона, як правило, зосереджується на збільшенні вигоди від інтеграції та боротьбі з тими країнами, організаціями та групами, які протистоять даному опору [23].

Сучасна зовнішня політика Туреччини є результатом електорального домінування Партії справедливості та розвитку, слабкості опозиції, стратегії, заснованої на ідеологічних засадах партії та потребах глобалізованого світу. Підводячи підсумок, можна зробити висновок, що існує кілька причин, чому Туреччина була змушена змінити роль «пасивної» регіональних відносин на активну роль, а саме:

1. Зі стратегічної точки зору територія сучасної Туреччини є важливою частиною Близького Сходу;

2. Туреччина є членом НАТО, прямим представником Заходу в регіоні та союзником Сполучених Штатів;

3. Турецька Республіка має спільні інтереси та загрози з сусідніми країнами (курдське питання, енергетичне питання, ядерна політика Ірану, боротьба з тероризмом).

4. Туреччина є зразковою країною з сильними ісламськими цінностями та світським суспільством. Зроблені висновки вказують на зростання важливості близькосхідної орієнтації для регіональної політики Туреччини. Однак, зміна політичного курсу тюркської країни негативно вплинула на її добрі відносини з арабськими країнами та Ізраїлем, що вплинуло на обсяг двосторонньої торгівлі в регіоні.

Традиційна зовнішня політика «нульових проблем із сусідами», що характеризується розсудливістю та нейтралітетом, що забезпечує міцну основу для діяльності Туреччини, як посередника між сторонами конфлікту, має мало спільного з новою неоосманською лінією, яка стверджує про османське відродження імперської спадщини.

РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ ВНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ ТУРЕЧЧИНИ

2.1. Політико-ідеологічний чинник зміни зовнішньополітичної стратегії Турецької Республіки

Турецька Республіка використовує різноманітні стратегії для формування громадської думки щодо своєї політики та цінностей. З цією метою створюються міжнародні культурні та релігійні організації, як державні, так і приватні. Крім того, Туреччина створила наукове лобі для сприяння освітнім обмінам для іноземних студентів і викладачів, що ще більше посилює її вплив на світове суспільство. Такий підхід дозволяє Туреччині позитивно представити себе іноземній аудиторії, а також просувати свої цінності та інтереси за кордоном.

За останні роки зовнішня політика Турецької Республіки зазнала суттєвої реструктуризації. Країна відійшла від кемалістських принципів і західної орієнтації, натомість віддавши пріоритет національним інтересам і консервативним цінностям. Це призвело до розширення співпраці зі Сходом, зокрема в ісламському та тюркському контекстах. Крім того, зовнішня політика Туреччини дедалі більше формується під впливом ідеологічних та ціннісних міркувань у всіх сферах діяльності [24].

В основі зовнішньої політики Турецької Республіки лежать ідеології неоосманізму, пантюркізму, імперського мислення та панісламізму. Ці концепції були невід'ємною частиною сучасного імперіалістичного мислення Анкари, яке бере свій початок з часів падіння Османської імперії, але тоді воно було тимчасово придушене зусиллями Ататюрка з будівництва нації.

Керівництво Туреччини розглядає неоосманізм як рух, який прагне відродити імперське минуле країни та відновити колишню славу Османської імперії. Сучасна політика країни зумовлена прагненням стати світовою державою, яка займатиме домінуючу позицію в усіх сферах, пов'язаних з національними інтересами, поряд із

ключовими глобальними гравцями. Водночас, османський рух у народній свідомості турецького народу асоціюється з прагненням до національної величі та імперіалізму та розглядається, як ключовий компонент оновленої ідентичності сучасної турецької людини. Неосманізм також є неофіційною зовнішньополітичною доктриною, яка прагне розширити сферу впливу Туреччини на сусідні території, використовуючи поєднання економічної, гуманітарної та інших форм м'якої сили, а також жорсткої сили, де це вважається за необхідне [25, с. 331].

Неосманська стратегія зосереджена насамперед на кількох регіонах, включаючи Близький Схід, Північну Африку, Центральну Азію, Кавказ, Крим і Балкани. Після розпаду СРСР Анкара скористалася можливістю посилити свій вплив у Центральній Азії та на Кавказі, запропонувавши свою політичну та економічну модель, як план для нових незалежних тюркських республік. Ця «турецька модель», яка поєднує «іслам, демократію, права людини та ринкову економіку», була підтримана Заходом і допомогла позиціонувати Туреччину, як стратегічні ворота до Євразії. Прагнучи лідирувати в регіоні та вкладаючи значні кошти в його розвиток, ця країна стала ключовим торгово-економічним партнером пострадянських тюркських республік.

Двосторонні торговельні угоди, усунення подвійного оподаткування, захист взаємних інвестицій і пряме авіасполучення складають основу їх економічної взаємодії. Турецьке агентство співробітництва та розвитку (ТІКА) було створено в 1992 році для надання фінансової допомоги та зміцнення торгівлі, освіти та культурних зв'язків з тюркськими країнами. Представництва ТІКА відкрито в Молдові, Таджикистані, Грузії, Узбекистані, Азербайджані та Україні. На Кавказі Туреччина відіграє активну роль у міжнародних інфраструктурних проєктах, включаючи будівництво залізниць і доріг, переобладнання каспійських і чорноморських портів і створення трубопроводів для транспортування нафтогазових ресурсів за межі російських транспортних систем [26, с. 31].

Поряд зі зміцненням торгово-економічного та культурного партнерства з країнами Центральної Азії Анкара активно розвиває військову та політичну співпрацю. У 2013 році Туреччина очолила створення в Баку Євразійської асоціації

правоохоронних органів з військовим статусом. Асоціація спрямована на співпрацю у боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом, контрабандою та радикальними угрупованнями. Однак, із загостренням геополітичної напруги між Росією та Туреччиною через сирійський конфлікт зовнішня політика Туреччини щодо пострадянського регіону змінилася. Економічні стимули відійшли на другий план після бажання посилити вплив на колишні радянські республіки та загострити напруженість у відносинах з Росією [27, с. 182].

Автор вважає, що Росія знехтувала територіальним суверенітетом Грузії та України. Незважаючи на це, були підняті питання щодо зобов'язань Туреччини щодо деокупації. Крім того, Туреччина побоюється союзу Вірменії з Росією, який становить загрозу територіальній цілісності Азербайджану.

Зовнішня політика Анкари щодо арабських країн виникла через відсутність помітного лідера в регіоні, а також через прагнення Туреччини подолати прірву між Сходом і Заходом, зміцнюючи економічні зв'язки. Маючи намір стати лідером серед мусульманських країн регіону, Туреччина зіткнулася з важким вибором між ними та Ізраїлем [27, с. 53].

Хоча Туреччина та Ізраїль мали стратегічне партнерство в 1990-х роках, відносини погіршилися, оскільки Туреччина виступила проти вторгнення США в Ірак, підтримала палестинців і засудила захоплення Ізраїлем «Флотилії свободи» в травні 2010 року. Дистанціювавшись від Ізраїлю та приєднавшись до середніх країн Сходу, які критично ставилися до Ізраїлю, Туреччина мала на меті підвищити свій статус у регіоні та отримати підтримку. Критика Ізраїлю підштовхнула Ердогана та Туреччину до нової популярності на Близькому Сході.

Спочатку концепція внутрішнього споживання перетворилася на політичну силу, яка мала істотний вплив на зовнішню політику держави. Ідеологічне підґрунтя турецької політики, пантюркізм, є таким же важливим, як і неоосманізм.

Поняття тюркізм, вираження турецького етноцентризму, було прийнято молодотурками в Туреччині. Її попередником був філософ З. Гекалп, який виступав за розвиток єдиної тюркської нації в рамках європейської цивілізації і без акценту на панісламізм. Втіленням пантюркістських ідеалів стала Партія національного руху

(ПНР), заснована в 1969 р. під керівництвом А. Тюркеша, нині третя за чисельністю партія в турецькому парламенті, очолювана Д. Бахчелі. Після розпаду Радянського Союзу пантюркізм відновився з появою нових незалежних тюркських держав, зокрема Азербайджану, Казахстану, Киргизстану, Узбекистану та Туркменістану. Туреччина була однією з перших країн, яка їх визнала та ініціювала розвиток ексклюзивних зв'язків [28, с. 21].

Проте поступово стало зрозуміло, що будувати відносини за принципом «старшого брата» неможливо. Тому Туреччина з часом перейшла до пантюркістської стратегії, наголошуючи на застосуванні інструментів «м'якої сили» на тюркських територіях і суб'єктах Російської Федерації з тюркським населенням. Це відповідає стратегічним цілям Анкари щодо створення нової підсистеми міжнародних відносин, відомої як тюркський світ [29, с. 12].

Зовнішньополітичний підхід Анкари ґрунтується на її діях, як на регіональній, так і на глобальній арені. Експерти припускають, що політична трансформація Туреччини, від зосередженості на співпраці із західними країнами та прагнення до членства в ЄС до надання пріоритету «самовизначенню» в міжнародних відносинах, є рушійною силою цієї зміни.

Нещодавній «поворот» Туреччини на Схід – це не просто питання взаємодії з країнами Близького Сходу, налагодження зв'язків в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні або встановлення нових рамок у відносинах з Росією. Це скоріше передбачає оновлений погляд на роль Туреччини, як суб'єкта в ширшому контексті регіональної та глобальної політики. На зовнішню політику Туреччини суттєво вплинув її зсув у бік неоосманізму та включення ісламізму в її політичний порядок денний під час правління Партії справедливості та розвитку з 2002 року. Ці фактори зіграли вирішальну роль у формуванні поведінки Туреччини в міжнародних відносинах [30, с. 101].

Дослідники припускають, що нинішня мета Туреччини полягає в тому, щоб приєднатися до рядів ключових регіональних і глобальних гравців, чиї точки зору необхідно враховувати при ухваленні зовнішньополітичних рішень. Це передбачає формування офіційної державної риторики та здійснення сміливих політичних

кроків, які демонструють незалежність Туреччини на світовій політичній арені. Крім того, концепція сучасного пантюркізму пов'язує національні інтереси Туреччини не лише з іміджем і статусом країни, а й із залученням сусідніх націй і народів, які вважаються братерськими [31, с. 71].

Підхід «м'якої сили» Туреччини відрізняється тим, що держава прагне нав'язати ідею, що всі тюркські та тюркомовні народи є турками, незважаючи на історичні докази протилежного. Таке мислення відображено у зовнішній політиці країни, де всі рішення приймаються через «турецьку призму». Ця ідеологія стверджує, що всі аспекти національних інтересів мають бути турецькими, включаючи етнічну самоідентифікацію та національну свідомість тюркських народів. Анкара прагне усунути культурні нюанси кожної тюркської групи з кінцевою метою формування контрольованого лобі на територіях, де вони проживають [32, с.2 47].

Цей підхід, однак, сприймають тюрки з підозрою та занепокоєнням, які відчують, що їхню ідентичність стирають. Варто також зазначити, що злиття націоналізму та ісламізму у внутрішній політиці Туреччини впливає на її зовнішню політику. Злиття панісламізму та пантюркізму стало наріжним каменем зовнішньої політики Туреччини, причому консервативна Партія справедливості та розвитку та націоналістична Партія націоналістичного руху приймають обидві доктрини.

Туркоцентризм сильно впливає на зовнішню політику Туреччини. Як країна з багатою історією, яка охоплює багато культур, у тому числі асирійців, греків, курдів і турків, Туреччина увібрала особливості своїх сусідів і включила їх у свою власну ідентичність. Це призвело до бажання вважати все в межах своїх кордонів турецьким, зосереджуючись на формуванні єдиної нації та просуванні її інтересів. Концепція «нуль проблем із сусідами» є продовженням цієї думки, яка спрямована на встановлення мирних відносин із сусідніми країнами, зокрема з країнами Близького Сходу. Це узгоджується з основоположним принципом Турецької Республіки «Мир у країні - мир у всьому світі», яку підтримував М. К. Ататюрк. Концепція наголошує на багаторівневих відносинах із сусідніми країнами в різних сферах та на адміністративних рівнях [33, с. 159].

Турецька Республіка вірить у важливість прагматичної зовнішньої політики, яка відповідає принципам справедливості. Це означає, що слід враховувати стратегічні та тактичні міркування, а «жорстка сила» не повинна бути єдиним підходом. Натомість «м'яка сила» дедалі більше стає переважним методом реалізації зовнішньої політики, як відзначають експерти з галузі міжнародні відносини.

Політична ідеологія Турецької Республіки позиціонує себе як найвищий бастион демократії, протиставляючи «західним демократіям», які, на її думку, демонструють гегемонію та підпорядкування. На підтвердження цієї точки зору Туреччина посилається на ймовірну причетність Заходу до спроби державного перевороту 2016 року та її відмову видати Ф. Гюлена, якого звинувачують у керуванні повстанцями та вважають особистим «ворогом» Р. Т. Ердогана [34, с. 13].

Туреччина підтримує свої демократичні ідеали через нещодавнє переобрання мера Стамбула. Однак, державні пріоритети витісняють індивідуальні цінності, як продемонстрували громадяни Туреччини, які змінили свої плани, щоб забезпечити свою участь у виборах. Країна наголошує на єдності та ієрархії суспільства в глобальному масштабі. Дедалі більш консервативне та ісламізоване суспільство Туреччини приділяє значну увагу традиційним цінностям, таким як: сім'я та релігійність, що відображено в його політичному дискурсі.

Суперечливе рішення перетворити собор Святої Софії з музею на мечеть, це підкреслює зрушення Туреччини до релігії, привертаючи увагу міжнародної спільноти через культурне значення собору та популярність серед туристів.

Повага є основною цінністю в східних традиціях, підкреслюючи шанобливе ставлення до старших, сусідів і гостей. На жаль, Турецька Республіка часто маніпулює цим принципом для досягнення власних цілей. Яскравим прикладом є використання шанобливих титулів у зверненні до іноземних лідерів, таких як «аксакал» (мудрий старець) для Н. Назарбаєва та «дорогий друг» для В. Путіна.

З моменту приходу до влади у 2002 році Партії справедливості та розвитку, продемонструвала гнучкий зовнішній політичний підхід, який пристосовується до

мінливих міжнародних та регіональних обставин, а також до внутрішніх обмежень та гострих суперечок між елітами.

Партія справедливості та розвитку, відома як популістська політична організація, яка стала основним фактором гнучкості та безпринципності зовнішньої політики. Як і інші популістські партії, вона співпрацювала з багатосторонніми інституціями лише тоді, коли партійні еліти бачили негайну матеріальну вигоду, і приймали прозахідну політику, коли позитивні відносини з Європою служили їхнім інтересам. Популярність партії зросла завдяки її зовнішній політиці, коли Р. Т. Ердоган успішно зобразив міжнародний статус країни через її сприйняття іншими націями. Прихильники правлячої партії впевнені, що вона відновила статус і гідність країни на Заході, які вважалися втраченими за часів республіканців. Крім того, конкуренція, називається головною причиною протистояння іноземних країн Туреччині. Партія підкреслює, що глобальне становище нації не залежить від цінностей чи принципів, таких як права людини та демократія. Натомість вони зосереджуються на інвестиціях у його інфраструктуру, таку як дороги, мости та аеропорти [34, с. 112].

Аналіз зовнішньої політики Туреччини демонструє помітне посилення впливу ідеологічних та політичних чинників на світовий політичний ландшафт, зокрема в окремих країнах. Під кермом президента Р. Т. Ердогана та Партії справедливості та розвитку Туреччина пережила поступовий відхід від кемалізму. Це спричинило відхід від секуляризму та прозахідних демократичних цінностей, а також дистанціювання від османської спадщини. Натомість зростає акцент на консервативній внутрішній і зовнішній політиці, що позначається посиленням ісламістських і націоналістичних (туркоцентричних) настроїв і рухом до неоосманізму і пантюркізму. Ця зміна також призвела до повернення віри в необхідність значної присутності Туреччини на міжнародній арені [34, с. 181].

Таким чином, Туреччина не лише намагалася утвердитися як головний гравець у міжнародних відносинах, але також намагалася просувати свої цінності та ідеї в суспільствах Близького Сходу та інших зацікавлених держав через політичний, економічний та гуманітарний вплив.

2.2. Регіональні конфлікти як каталізатор зовнішньополітичної активності Турецької Республіки

Одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики Турецької Республіки після закінчення холодної війни є концепція заповнення вакууму безпеки. Після зміни регіонального порядку та уповільнення євроінтеграції Анкара змогла скористатися новим геополітичним порядком і побудувати дружні відносини з раніше недружніми країнами. Цим пояснюється її агресивна політика в кількох сферах одночасно. Туреччина історично займала надзвичайно вигідне геополітичне положення, але з початку 1990-х років опинилася у ворожому оточенні, яке не було вирішено протягом досліджуваного періоду [34, с. 191].

У західному напрямку вона зіткнулася з проблемами Середземного моря (Кіпр) і Егейського моря (конфлікт з Грецією через демілітаризацію прилеглих островів). Складна історія завадила дружнім відносинам з Болгарією. Загалом потенційні конфлікти на Балканах унеможливають для Туреччини побудову взаємовигідних багатосторонніх відносин. На сході турецька держава стикається з курдським питанням і поширенням радикального ісламського фундаменталізму з Іраном а Іраком. На північному сході традиційним геополітичним питанням Туреччини є Вірменія. Щодо Росії, то вона вважає Туреччину своїм головним конкурентом у Чорноморському регіоні. Тому у Туреччини небагато геополітичних союзників [35, с. 183].

Серед регіональних проблем ХХІ століття, що впливають на зовнішньополітичну діяльність Туреччини, можна виділити наступні:

- 1) кіпрське питання має найбільший вплив на відносини між Туреччиною та ЄС;
- 2) війна Росії проти України актуальна в контексті турецько-українських відносин.

Дослідники міжнародних відносин вважають, що кіпрське питання є серйозною кризою турецько-грецьких відносин, що визначає напружений характер між цими двома країнами. Протягом півстоліття міжплемінний конфлікт між

кіпріотами греками і турками – перебував у центрі конфлікту у Східному Середземномор'ї [35, с. 103].

Ситуація на Кіпрі в цей період стала важливим вузлом взаємодії різноманітних міжнародних факторів, особливим чином вибудувавши їхні відносини, істотно змінивши і доповнивши зміни у двосторонніх і багатосторонніх відносинах. Аналітики відзначають, що стабільність і цілісність навколо Кіпру сформували трирівневу структуру підсистеми міжнародних відносин. Внутрішньоетнічні конфлікти, посередині – двостороннє протистояння між Грецією та Туреччиною щодо внутрішніх питань на Кіпрі, по-третє, відображення на ситуацію зовнішніх сил. Певною мірою Великобританія, США, Росія, НАТО, ООН і ЄС були залучені до конфлікту на Кіпрі [36, с. 354].

Їх головний інтерес полягав в забезпеченні безпеки та рівноправності з греками-кіпріотами. Вони вимагали, з одного боку, офіційного оформлення права Анкари втручатися у справи Кіпру, коли на карту поставлені життєво важливі інтереси турецької громади, а з іншого – вимагали юридичного визнання їх рівноправності з греками-кіпріотами, що є неприйнятним для турків-кіпріотів.

У листопаді 2002 року Генеральний секретар ООН Кофі Аннан запропонував всеосяжне рішення, яке з того часу кілька разів переглядалося. План розглядався, як спроба використати сприятливу міжнародну ситуацію, особливо фактор ЄС, для реалізації найбільш збалансованого вирішення кіпрської проблеми [37, с. 155].

У цьому контексті ЄС поступово стає найважливішим багатостороннім гравцем. Незважаючи на спротив Туреччини та турків-кіпріотів, Копенгагенський саміт ЄС (12-13 грудня 2002 р.) прийняв рішення дозволити Кіпру приєднатися до ЄС, хоча політичні питання на острові ще не були вирішені. З одного боку, Анкара намагалася встановити власну дату початку переговорів про вступ на саміті ЄС у Копенгагені (2002) [38, с. 145].

Натомість Анкара активно працювала над тим, щоб Кіпр не вступив до ЄС, але лише за попередньою згодою турків-кіпріотів. Турецькі офіційні особи продемонстрували свою рішучість, даючи зрозуміти, що лише грецька частина острова може бути анексована Анкарою, якщо вона приєднається до ЄС, це

спровокує «гарячу точку» на Кіпрі. Варто зазначити, що керівництво Анкари не має єдиної позиції щодо плану Аннана. Уряд Р. Т. Ердогана закликав лідера турків-кіпріотів Р. Денкташа до стриманості. Водночас деякі військові керівники та МЗС Туреччини вважали, що план загрожує життєво важливим інтересам громади турків-кіпріотів [38,с.161].

Рішення саміту ЄС у Копенгагені (2002 р.) та результати переговорів між співтовариствами, завершених у Гаазі (березень 2003 р.), показують, що Афінам і Нікосії фактично вдалося повністю реалізувати заплановану стратегію. Згубна позиція Р. Денкташа призвела до одностайного рішення міжнародної спільноти перекласти відповідальність за провал програми ООН на керівництво Турецької Республіки Північного Кіпру. Результатом такого підходу стало безумовне підписання угоди про вступ Кіпру в ЄС (Афіни, 16 квітня 2003 р.). Опинившись в ізоляції, Анкара була змушена не тільки погодитися на «відкладений розгляд» своєї кандидатури в ЄС, але й відмовитися від нестабільності Кіпру.

Крім того, скасування міжнародно визнаної Республіки Кіпр, створення нової федерації на основі рівноправної «конституційної держави» греків-кіпріотів і турків-кіпріотів, а також утримання переважної більшості іммігрантів з Туреччини на острові вважалися легальний у 1974 році. Наслідки турецької агресії 1999 року призвели до одностороннього збройного втручання на Кіпр під час розформування Кіпрської національної гвардії і сприйнялося, як особливо негативне сприйняття захищених прав Анкари.

У результаті рішення кіпрської проблеми було заморожено на точці, коли всі сторони вважали, що поступки неможливі. Експерти зазначили, що за наявності політичної волі ЄС можна було пов'язати європейську перспективу Туреччини з виконанням Анкарою та турками-кіпріотами своїх зобов'язань згідно з планом Аннана або визнати статус-кво та елементи державності турків-кіпріотів. Але, з одного боку, Туреччині не вдалося переконати ЄС стати на її бік у вирішенні кіпрської проблеми, а з іншого боку, невирішені курдські та кіпрські питання (і порушення прав людини) стали основною офіційною перешкодою Туреччини на шляху вирішення проблеми вступу у Європейський Союз [38, с. 34].

Таким чином, можна припустити, що Туреччина може втратити більше в статус-кво кіпрської проблеми, ніж інші гравці процесу. Що стосується сирійської війни, то Туреччина зайняла антиасадівську позицію з першого року збройного конфлікту.

Оскільки відносини між турецькою державою та сирійським урядом були напруженими протягом десятиліть. Під час холодної війни Туреччина та Сирія були членами блоків, які змагалися за владу. Після закінчення холодної війни відносини між Анкарою і Дамаском були далекими від дружніх з низки питань, включаючи суверенітет Сирії над турецьким регіоном Хатай, водні суперечки на річках Тигр і Євфрат і підтримку Сирією Курдистану (Сирія приймає політику Курдистана, Сирія денонсувала оборонну угоду Туреччини з Ізраїлем).

Слід зазначити, що після вигнання Оджалана з Сирії в жовтні 1998 року та закриття сирійського тренувального табору РПК відносини між Туреччиною та Сирією поступово покращилися. Крім того, Сирія зіткнулася з власною курдською проблемою, коли араби та курди зіткнулися в Камішрі в березні 2004 року. Інцидент у Камішрі викликав жорстку позицію Сирії щодо курдського сепаратизму, спонукавши її до подальшої співпраці з Туреччиною для стримування РПК. Сирія заарештувала місцевих членів РПК і передала їх турецьким службам безпеки. Звинувативши сирійського лідера в організації вбивства экс-прем'єра. У лютому 2005 року ліванський міністр Харірі вирішив звернутися до Туреччини, щоб позбутися системи ізоляції на міжнародній арені [39, с. 121].

Туреччина відіграє посередницьку роль у спілкуванні Сирії з іншими країнами, особливо з США. Дослідники відзначили, що Туреччина допомагає Сирії спробувати зблизитися з Ізраїлем, а дві країни почали непрямі мирні переговори під егідою Туреччини. У 2009 р. сухопутні війська Туреччини та Сирії вперше у своїй історії провели спільні військові навчання, спрямовані на вдосконалення підготовки та боєздатності своїх прикордонних військ [40, с. 92-94].

Тим часом перспективні відносини почали стрімко псуватися в 2011 році, коли режим Б. Асада вдався до жорсткого військового придушення масових антиурядових протестів, щоб не втратити владу. Протистояння між урядом Б. Асада

різними сирійськими та іноземними арміями призвели до значних втрат населення та конфліктів між регіональними та глобальними державами.

Що стосується позиції Туреччини, то вона почала виступати за зміну режиму в Сирії після того, як тиск на Асада щодо конституційних реформ і компромісу з протестувальниками провалилися. Тому 9 серпня 2011 року Анкара оголосила про повне призупинення всіх угод між Туреччиною та Сирією. Крім того, переломним моментом у сирійсько-турецьких відносинах став збитий сирійською армією турецький військовий літак 22 червня 2012 року. У результаті Анкара висловила політичну підтримку Сирійській національній раді, надаючи зброю та матеріально-технічну підтримку Вільній сирійській армії [41].

Згідно з експертним аналізом, курдське питання стало найбільш актуальним для зовнішньої та внутрішньої політики Туреччини. Відносини РПК з курдами, які проживають на півночі Сирії, були в центрі порядку денного Анкари з моменту заснування партії наприкінці 1970-х років. Курдське питання було виправданям для введення надзвичайного стану, підтримки антидемократичних інститутів і законодавства в країні, ведення бойових дій у курдських районах, іноді перетину сусідніх кордонів, зіткнень із сусідніми Сирією, Іраном та Іраком або змови з ними для придушення курдських виступів, що вимагає незалежності в тій чи іншій мірі до створення єдиної курдської держави.

Що стосується конфлікту між регіональними та глобальними державами під час сирійської війни, то криза найбільше вплинула на відносини Туреччини з Російською Федерацією. Дослідивши дану тему автор зазначає, що Туреччина усвідомлює питання нестабільності режиму Б. Асада без участі Росії та намагалася переконати Москву відмовитися від підтримки сирійського режиму на ранніх етапах сирійського конфлікту. Однак, коли Росія та Китай використали право вето в Раді Безпеки ООН, щоб заблокувати резолюцію проти уряду Асада, Туреччина заявила, що вето підриває головну відповідальність Ради Безпеки ООН щодо захисту миру та безпеки в регіоні. У жовтні 2012 року Туреччина затримала сирійський цивільний літак, який летів з Москви в Дамаск, стверджуючи, що він перевозив російський військовий вантаж, призначений для сирійського режиму [42].

Російські операції в Сирії почали створювати пряму загрозу безпеці Туреччини після того, як Туреччина збила російський СУ-24. Розмістивши на території Сирії ЗРК С400, Москва встановила для Туреччини безпольотну зону в Сирії. Вона також провела успішні наземні операції проти сил сирійської опозиції, що послабило позиції Анкари в Сирії та створило серйозні вразливості в її безпеці. По-перше, ІДІЛ почала обстрілювати мирних жителів у прикордонних містах, таких як Кіліс і Газіантеп, з мінометів і ракет, тоді як Туреччина не змогла відповісти на ці атаки авіацією та запобігти жертвам. По-друге, члени PDS-NZ отримали перевагу на півночі Сирії та рушили на захід, оселившись на південному кордоні турецької території.

У січні 2017 року РФ, Туреччина та Іран запустили Астанинський мирний процес, спрямований на врегулювання війни в Сирії, який виключив участь західних країн і призвів до виходу Астани з Женевського процесу під егідою ООН. Деякі аналітики стверджують, що цей процес надавав підтримку Б. Асаду з можливістю маніпулювати опозиційними групами та звужувати коло легітимних партнерів у переговорах, що використовувалося Туреччиною для впливу на рішення щодо учасників переговорів [43, с . 44].

У результаті президент Ердоган зосередився насамперед на боротьбі з загрозою курдського повстання в Сирії, тоді як Путін намагався зберегти свій вплив на курдські партії. Турецький уряд протестував проти включення будь-якого пов'язаного з курдами ополчення, незважаючи на те, що воно стало найпотужнішою силою, яка бореться з ІДІЛ. Тобто можна сказати, що лише примирившись з Росією, Туреччина втрутилася у врегулювання сирійського питання, щоб не дати ПДС отримати більше можливостей у переговорах [43, с. 57].

Можна припустити, що поступки Туреччини Російській Федерації щодо Сирії призвели до початку операції «Оливкова гілка» у січні 2018 року – повітряного та наземного наступу Туреччини на контрольований курдами анклав Афрін на півночі Сирії, враховуючи відсутність схвалення Росії, наприклад операція була б неможливою, враховуючи контроль над повітряним простором Сирії. У результаті Астанинський процес завершився домовленістю про створення безконфліктної зони

та моніторингу припинення вогню в зонах деескалації: загалом було створено чотири зони деескалації в Хомсі, Ідлібі, Східній Гуті та на півдні Сирії .

Таким чином, Астанинський процес допоміг сирійському уряду захопити більше території та розширити свій контроль, а не зменшити насильство на певній території. Можна послатися на заяву голови Сирійської мережі з прав людини Фадера Абдула Гані, який підкреслив, що «...поки Росія веде переговори про «миротворчість», вона скоює злочини на місцях в Сирії. Поки Росія продовжує свій бліцкриг проти сирійського народу, жодній російській «миротворчій» ініціативі не можна довіряти».

Подальші події 2020 року показали, що Ердоган може принципово змінити свою зовнішньополітичну стратегію щодо Росії, виходячи з національних інтересів. Йшлося про спробу анексії Криму Російською Федерацією у 2014 році, яка привернула увагу Анкари через історичні зв'язки між кримськими татарами та їхньою діаспорою в Туреччині. Оскільки, Туреччина прагнула представити себе як лідера тюркського світу, спорідненість із тюркомовною спільнотою була важливою частиною зовнішньої політики Туреччини [44, с. 211].

Вважається, що Крим є домом для 300 тис. тюрко-татарського корінного населення, яке чинило опір російській інтервенції. Крім того, татари проживали в Туреччині, яка, за даними різних дослідників, мала мільйони громадян. Те, що вони належали до найкраще організованої меншості, робило їх впливовим політичним фактором.

Зазначається, що після того, як кримські татари бойкотували незаконний референдум, президент Росії Володимир Путін 18 березня 2014 р. підписав угоду про возз'єднання, незаконно анексувавши Крим.

Вважаючи, що такі дії порушують міжнародне право, турецький лідер наголосив, що «питання має вирішуватися в рамках міжнародного права з урахуванням кордонів України» і заявив, що це «не залишить кримських татар» без підтримки. 1 березня 2014 року, після того, як Росія вторглася в Крим, тодішній міністр закордонних справ Давутоглу під час візиту до Києва заявив, що Туреччина

працюватиме на захист прав кримських татар, наголошуючи на територіальній цілісності.

Деякі вчені вважають, у листопаді 2016 року тимчасово окупований Крим відвідала турецька делегація, до складу якої входили представники турецького бізнесу, депутат турецького парламенту і навіть двоюрідний брат і радник президента Ердогана М. Мутлу, тому політика, яку проводить Туреччина щодо кримськотатарського питання можна визначити, як суто прагматичну. Анкара фактично використовувала кримськотатарське питання, як важіль впливу під час переговорів Москви про економічні та енергетичні угоди. Більше того, санкції Заходу проти Росії за анексію Криму стали каталізатором тіснішої співпраці між Москвою та Анкарою, а також нові можливості в економічній і торговельній сфері.

Крим був анексований Росією в 2014 році, що спричинило міжнародний скандал і призвело до наступу санкцій проти Росії. У ході війни Росія продовжила наступ на схід України та окупувала частину Донбасу, надалі Росія посилила свою агресію і в 2022 році повномасштабно вторглася на територію України, що також призвело до збільшення напруження між Росією та її сусідами, включаючи Туреччину.

Туреччина зайняла рішучу позицію проти війни Росії та підтримує територіальну цілісність України. У лютому 2021 року Туреччина підтвердила свою підтримку кримськотатарському народові, висловивши занепокоєння щодо їхнього становища на окупованому Криму. Крім того, Туреччина виступає в ролі посередника в конфлікті між Україною та Росією, включаючи кримське питання.

Так, в лютому 2022 року Туреччина разом з Францією та Німеччиною взяла участь в переговорах з Росією щодо врегулювання конфлікту в Україні. Незважаючи на підтримку України, Туреччина зберігає економічні та політичні відносини з Росією, що зумовлено рядом факторів, включаючи залежність від постачання російського газу та співпрацю в сфері військової промисловості. Однак, економізація зовнішньої політики не враховує відміни традиційного підходу до міжнародних відносин «перш за все безпека». Якщо позиція країни щодо політичних питання стають абсолютно несумісними, то розділення та тісна

економічна співпраця не можуть уникнути конфліктів між державами. Анексія Криму Російською Федерацією та повномасштабне вторгнення Росії в Україну викликали серйозне занепокоєння в турецькому суспільстві, яке вважає свою державу природним захисником кримських татар але в той час уряд вважав західні санкції проти Росії очевидною можливістю просувати власні економічні інтереси.

2.3. Релігійний чинник у суспільно-політичному житті Туреччини

З відтаванням «холодної війни» та охолодженням відносин Туреччини із Заходом уряд почав розвивати зв'язки з мусульманськими країнами та організаціями у 1980-х роках, особливо під час президентства Т. Озала. Цей орієнтований назовні підхід був зумовлений зміною внутрішньої динаміки, коли ісламські настрої набирали обертів у соціальній, економічній та політичній сферах [45, с. 12].

На думку автора, зовнішня політика Туреччини змістила фокус із Заходу на Схід. Однак, деякі вчені заперечують це твердження і натомість стверджують, що ПСР розширила зони своєї занепокоєності та впливу, поширившись на Близький Схід, Балкани та Кавказький регіон.

Зовнішня політика Туреччини була предметом дебатів щодо ролі ісламу в підході ПСР з моменту заснування Республіки. Щоб зрозуміти динаміку цієї зовнішньополітичної програми, необхідно проаналізувати дві точки зору. Одна з них полягає в тому, чи є нинішня тенденція політичного ісламу за правління ПСР продовженням консерватизму у внутрішній політиці Демократичної партії з 1950 року чи новою тенденцією в історії Туреччини. Вчені зазначають, що стратегія Османської імперії в сучасну епоху була зосереджена на збереженні балансу сил між державами замість участі в непотрібних конфліктах [46, с. 80].

У своїй зовнішній політиці Туреччина віддавала пріоритет принципам вестернізації та збереження статус-кво. М. Озеп розглядав ці принципи, як засіб налагодження відносин у сучасному світі, а не зовнішньополітичні пріоритети. Навіть після того, як біполярна система зникла, Туреччина продовжувала дотримуватися цих принципів, що призвело до її участі в різноманітних

регіональних конфліктах, таких як на Балканах, Кавказі та в Центральній Азії. Зокрема, Туреччина втрутилася в відносини на Кіпрі, в Чечні, Боснії, Абхазії та Нагірному Карабасі, щоб відстояти ці принципи [46, с. 106].

Після створення Турецької Республіки було прийнято такий термін, як секуляризм, і тоді релігія не була вирішальним фактором у внутрішніх і міжнародних відносинах. Однак, вплив ісламу став більш очевидним після повалення однопартійного кемалістського режиму. У той час як прагматичні зовнішньополітичні тенденції зберігалися, внутрішня динаміка Туреччини зазнавала періодичних відхилень, які впливали на зовнішні відносини. У 1965 р. до влади в Туреччині прийшла Партія справедливості на чолі з С. Демірелем. Зовнішня політика Деміреля зблизила націю з мусульманськими країнами з популістським та ісламістським дискурсом. Ця зміна зовнішньої політики призвела до того, що Туреччина приєдналася до арабських країн під час шестиденної війни з Ізраїлем у 1967 році. Після війни зовнішня політика Туреччини дедалі більше відводила пріоритет економічним відносинам з мусульманським світом і Радянським Союзом. Цей крок привернув увагу США, які розглядали його як зміну багатогранної зовнішньої політики Деміреля. Деякі вчені припускають, що Туреччина прагнула відігравати значну роль на Близькому Сході, а релігія була життєво важливим аспектом зовнішніх відносин [47].

Військовий переворот 12 вересня 1980 р. вніс значні зміни у внутрішню і зовнішню політику Туреччини. Окрім, внутрішніх заворушень, Туреччина зіткнулася з ізоляцією від міжнародної спільноти через вторгнення Сполучених Штатів і Європейського співтовариства на Кіпр. Недемократичне використання армії призвело до розриву відносин і скорочення фінансової допомоги. У той час як членство Туреччини в НАТО перешкоджало співпраці з комуністичним блоком, кемалісти перешкоджали співпраці з мусульманським світом.

В результаті армія виступила проти кемалістського блоку і збільшила свою участь в Організації ісламської конференції, що призвело до загострення відносин з Ізраїлем. Однак, армія відкинула ідею повернення до ісламських цінностей, продемонструвавши прагматичний підхід Туреччини до мусульманського світу.

Після значних змін у внутрішній і зовнішній політиці, викликаних військовими переворотами 1980-1983 рр., прем'єр-міністром Туреччини став консервативно-ліберальний діяч Т. Озал. Країна на той час перебувала в ізоляції від міжнародної спільноти. Хоча Озал поділяв демократично-консервативно-ліберальну позицію з Демократичною партією Мендереса та Партією справедливості Деміреля, він займав більш проісламську позицію в проведенні популістської політики. Крім того, він представив першу неоосманську позицію, також відому як озалізм, для Близького Сходу, Балкан і Кавказу [48, с. 100].

У 2003 році бюрократія відіграла значну роль у формуванні зовнішньої політики Туреччини. У той час як політична програма ПСР обмежувала її дії у внутрішній політиці, партія проводила зовнішню політику, яка сприяла західному світу та Європейському Союзу, як зазначено в програмі трансформацій.

Стабільність програми зовнішньої політики Туреччини була темою політичного дискурсу, де суперечності виникали незалежно від того, яка партія перебуває при владі, зовнішня політика нинішнього уряду відповідає традиційній політиці підтримки відносин із Заходом та сусідніми країнами. Однак, представники ПСР стверджують, що їхня зовнішня політика є виключно їхньою і походить від їхньої ідеології та світогляду.

Незважаючи на ці твердження, деякі аналітики відзначають спадкоємність минулої зовнішньої політики, зокрема щодо прагнення до членства в ЄС. Нова зовнішньополітична програма ПСР розглядається, як політика адаптації після закінчення холодної війни та подій 11 вересня 2001 р. і розглядається як продовження зовнішньої політики Т. Озала.

Противники ПСР стверджують, що їх зовнішня політика та дискурс щодо «нової Туреччини» є формою неоосманізму, який передбачає процес «реісламізації» та «реосманізації». Під час Арабської весни Туреччина встановила зв'язки з опозиційними групами в Сирії та Єгипті, відіграючи провідну роль у сунітському мусульманському світі. Дехто розглядає такий підхід як повернення до цінностей і традицій Османської імперії, зокрема політики Абдул-Гаміда II, і тому це суперечить принципам Турецької Республіки. Критики стверджують, що попередні

демократичні та ліберальні дискурси ПСР були замінені релігійними дискурсами, коли Давутоглу став міністром закордонних справ.

Успіх нового уряду пояснюється не лише безгосподарністю, економічною кризою та корупцією, але й його відповідністю національним цінностям. Релігійна ідентичність ПСР має наслідки для зовнішньої політики, особливо щодо Близького Сходу. Турецький народ, який має культурні та історичні зв'язки з регіоном, глибоко стурбований триваючим там кровопролиттям. У цьому контексті Туреччина залишається відданою підтримці мирних ініціатив у регіоні [49, с. 32].

Висновком можуть слугувати слова, що роль ісламу у формуванні зовнішньої політики Туреччини була обговорюваною темою. Нинішній режим ПСР стверджує, що хоча внутрішні зміни можуть вплинути на зовнішню політику, це не є суттєвим фактором. Зовнішня політика скоріше керується стратегічними цілями та економічними інтересами, а прагматичні міркування переважають над ідеологічними. Хоча переконання та якості лідерів важливі, вони не є визначальним чинником у зовнішньополітичних рішеннях. Тому важливо оцінити ступінь впливу ісламу на зовнішню політику Туреччини.

Таким чином, можна вважати, що зовнішня політика Партії справедливості та розвитку є багатогранною, охоплюючи такі регіони, як Близький Схід, Кавказ, Балкани та Африка, а також західний світ. Деякі вчені вважають, що цей зсув є трансформацією зовнішньої політики країни в цілому. Проте списувати дії правлячої партії лише на «стратегічну глибину» чи неоосманізм було б некоректно. Роль ісламу також не є основним мотиватором зовнішньої політики ПСР. Натомість зовнішню політику Туреччини найкраще описати як прагматичну, а не релігійну чи традиційну, що є помітним у її відносинах із Заходом, Ізраїлем, Росією та мусульманським світом.

РОЗДІЛ 3

КЛЮЧОВІ НАПРЯМКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

3.1. Європейський курс Туреччини як чинник реалізації її національної безпеки

Туреччина заявила про намір стати членом ЄС в 1987 році, коли тодішній президент Туреччини Тургут Озал звернувся до Європейської Ради з проханням про початок переговорів про членство. Офіційний статус кандидата на членство у ЄС було надано Туреччині в 1999 році, але самі ж переговори почалися лише у 2005 році. Однак, переговори про вступ Туреччини в ЄС досі не завершені.

Під час переговорів Туреччина мала виконати значну кількість реформ, щоб відповідати європейським стандартам у галузі прав людини, демократії, правосуддя та економіки.

Хоча, деякі з цих змін були прийняті, переговори про вступ Туреччини до ЄС все ще знаходяться у тупику. Останнім часом відносини між Туреччиною та ЄС погіршилися через кілька причин, включаючи політичні конфлікти, права людини, політикою щодо меншин та свободу преси. Ці конфлікти впливають на можливості Туреччини щодо вступу до ЄС.

Європейський Союз продовжує уважно стежити за політикою Анкари щодо меншин. Грецька, вірменська та єврейська громади були визнані такими згідно з Лозаннською угодою 1923 року. Анкара висловила певну стурбованість щодо застережень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права щодо прав меншин на освіту в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні норми. Крім того, Турецька Республіка не приєдналася до Рамкової конвенції про захист національних меншин і Європейської хартії регіональних мов та мов меншин, розроблених під егідою Ради Європи. Інтеграція Туреччини до Європейського Союзу проходить за загальними принципами і процедурами, що

застосовуються до всіх країн-кандидатів. Етапи інтеграції Туреччини включають наступні етапи:

1. Отримання статусу країни-кандидата: у 1999 році Туреччина отримала статус країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу;

2. Підготовка до переговорів: під час цього етапу Туреччина має здійснити значні зміни в законодавчій базі та реалізувати реформи для відповідності європейським стандартам у галузі прав людини, демократії, правосуддя та економіки;

3. Переговори: після успішного виконання попереднього етапу Туреччина розпочинає переговори з Європейським Союзом з метою визначення умов вступу до ЄС та забезпечення дотримання європейських стандартів у різних сферах;

4. Завершення переговорів: коли всі умови визначені та відповідні реформи виконані, переговори можуть бути завершені та відбувається укладення угоди про вступ до Європейського Союзу;

5. Ратифікація: після підписання угоди про вступ до ЄС, країна-кандидат має її ратифікувати у власному парламенті;

6. Членство в ЄС: коли угода про вступ ратифікована, країна стає повноправним членом Європейського Союзу [47].

Тривалість процесу інтеграції Туреччини в Європейський Союз залежить від багатьох факторів, включаючи виконання реформ, відносин між Туреччиною та країнами-членами ЄС, а також настроїв населення як в Туреччині, так і в ЄС. Від початку переговорів в 2005 році до сьогоднішнього дня Туреччина здійснила значний прогрес в багатьох аспектах, пов'язаних з інтеграцією з ЄС. Зокрема, було впроваджено велику кількість реформ, що стосуються прав людини, свободи преси, боротьби з корупцією та вдосконалення судової системи. Туреччина також стала важливим партнером ЄС в питаннях безпеки та міграції.

Однак, процес інтеграції залишається повільним, і існує кілька факторів, які гальмують його прогрес. Один з найбільших викликів полягає у зниженні рівня демократії та дотримання прав людини в Туреччині в останні роки. Крім того, є

деякі політичні питання, такі як ситуація з курдським народом в Туреччині та конфлікт з Грецією в Айдарі, які можуть ускладнити процес інтеграції.

Одним із болючих місць у відносинах Анкари з Брюсселем залишається курдське питання. У Туреччині проживає від 8 до 12 мільйонів курдів, переважно у великих містах південно-східної Анталії, особливо в Анкарі та Стамбулі. Турецька влада не визнає курдів меншиною – це бере свій початок з часів Ататюрка та створення турецької держави на основі турецької ідентичності. Іншими словами, всі особи, які проживають на території Туреччини, можуть стати громадянами нової країни за умови відмови від громадянства. У результаті існуюча мусульманська меншина поступово асимілювалася. Курдам продовжують закривати курдські мовні школи. Хоча надзвичайний стан скасовано, деякі провінції все ще перебувають у стані підвищеної готовності. Правозахисники побоюються, що спецслужби можуть повестися неналежним чином і від цього постраждають мирні жителі [50, с. 50].

Основна перешкода для інтеграції Туреччини в ЄС носить також політичний характер, але існують також економічні причини її нинішньої неспроможності приєднатися. У середині XXI ст. Туреччина може стати найбільш густонаселеною країною Європи. Але за рівнем доходу на душу населення Туреччина поступається навіть Греції та Португалії. Рівень зайнятості населення працездатного віку становив 47,8%, 34% населення зайнято в сільському господарстві.

Триває незбалансований розвиток різних провінцій, деякі з них, особливо східні, мають низький рівень індустріалізації та великий рівень відсталості. Туреччина продовжує боротися з високою інфляцією, яка досягає 80% за останнє десятиліття. Інший недолік – повільна приватизація та корупція. Все вищезазначене вказує на розрив між економічною ситуацією в Туреччині та рівнем економічного розвитку держав-членів ЄС, що може накласти непотрібний тягар на структуру фонду та фіскальну політику ЄС.

Брюссель не дав зрозуміти Анкарі, як швидко будуть реалізовані її європейські прагнення, що призвело до досить прохолодного ставлення до розвитку європейської політики безпеки та оборони. На думку турецької політичної еліти, її усунення від прийняття рішень у рамках цієї ініціативи ще раз доводить

незамінність НАТО та США для ефективної реалізації зовнішньої політики Турецької Республіки.

Анкара неодноразово блокувала спроби ЄС отримати дозвіл на використання коштів НАТО для власних потреб. Сферою, де внесок Туреччини матиме позитивний вплив на ЄС, є енергопостачання. Через її територію проходять важливі транспортні мережі, що з'єднують Західну Європу з Каспійським морем і Перською затокою. Одним з них є трубопровід Баку-Джейхан. Співпраця Туреччини та ЄС у цій сфері зменшить залежність від російського газу. Питання лише в тому, чи варто для цього приймати Туреччину в ЄС [51, с. 182].

Представники Анкари підкреслили важливість вступу до ЄС, оскільки це приведе Туреччину в зону миру та процвітання. Майбутня участь Туреччини у формуванні зовнішньополітичної стратегії ЄС не тільки зміцнить безпеку Турецької Республіки, а й продемонструє важливість країни в Європі.

Тому відносини між Турецькою Республікою та Європейським Союзом є важливою частиною регіональної політики Анкари в Європі. Бажання Туреччини забезпечити сталий економічний розвиток і політичну стабільність не мають нічого спільного з вимогами Брюсселя та страхами простих європейців. Через суб'єктивні та об'єктивні чинники Туреччина для більшості європейців досі залишається «чужою» [51, с. 178].

Сьогодні армія залишається гарантом турецької демократії та конституційності уряду. Її місце в суспільстві та ешелоні влади залишається високою.

Оскільки, Туреччина чітко усвідомлює свою вразливість через близькість до нестабільних регіонів (Близький Схід, Кавказ, Балкани), все, що стосується національної безпеки, є пріоритетним у зовнішньополітичній стратегії.

Тому Турецька Республіка надає великого значення підтриманню національної та регіональної (європейської) безпеки. З цією метою вона прагне залучити можливості різних регіональних організацій. Якщо Північноатлантичний блок був основним інструментом у цьому плані під час холодної війни, то функція підтримки регіональної безпеки та стабільності також належить іншим структурам у

постбіполярну еру. Анкара не хоче бути виключеною з процесу прийняття рішень у тих європейських структурах, до яких вона не входить, що призводить до певних конфліктів між Туреччиною та цими організаціями.

Від того, яку стратегію обере Анкара у відносинах з Вірменією та Грецією, також залежить майбутнє євроінтеграції та авторитет турецької держави. Лідери турецької республіки продемонстрували бажання подолати напруженість у відносинах із сусідами, але на реальне примирення впливає багато інших факторів: принципові позиції Туреччини та правих сил за кордоном [52, с. 43].

Сьогодні прагнення Турецької Республіки забезпечити свою національну безпеку та економічне процвітання безпосередньо пов'язані з європейською регіональною політикою. Водночас європейська ідентичність Туреччини ставиться під сумнів.

На думку єврослужбовців, нестабільність турецької економіки, проблеми Туреччини із захистом прав людини та етнічних меншин завадили вступу Турецької Республіки до Європейського Союзу. Ворожі християнській Європі погляди на ісламську культуру все ще зрозумілі.

3.2. Зовнішньополітичні відносини Туреччини з США та НАТО

Наприкінці 1970-х і на початку 1980-х років усі турецькі уряди розвивали військово-політичне співробітництво з США та формували членство Туреччини в НАТО, хоча й продовжували проводити більш незалежну політику з деяких міжнародних питань. Визначаючи свою позицію з багатьох питань, Туреччина орієнтується на своїх європейських союзників, головним чином на Німеччину, і прагне покращити або принаймні запобігти погіршенню відносин з іншими країнами.

Туреччина і США є членами НАТО і мають обов'язки та зобов'язання, пов'язані зі спільною безпекою та обороною. Однак, останніми роками було деяке напруження у зв'язку з питаннями щодо спільних військових операцій та стратегічних рішень. У рамках Європейської регіональної підсистеми функціонує

декілька інституцій, співпраця з якими гарантує безпеку та захист турецької держави у ворожому оточенні, такою організацією є НАТО, європейська політика безпеки та оборони, яка розробляється в Європейському Союзі та Західноєвропейському Союзі. Посилання на турецьке вето мало допомогти НАТО почути свій голос щодо співпраці з ЄС.

Крім того, напередодні рішення про початок переговорів стосовно вступу Туреччини до Євросоюзу Анкара вирішила не погіршувати відносини з партнерами та продемонструвала здатність до компромісу. В обмін на поступки Туреччини на засіданні Європейської ради в Копенгагені було домовлено, що країни-члени ЄС, які не є учасниками програми «Партнерство заради миру», а саме Кіпр і Мальта, не братимуть участі в операціях за кошти НАТО [53, с. 51].

Туреччина та США мають різні підходи до сирійського конфлікту. Туреччина підтримує опозиційні групи, включаючи певні сирійські курдські сили, тоді як США співпрацюють з курдськими силами у боротьбі з Ісламською державою. Це призводило до тривалої напруги у відносинах між двома країнами. В одному з найбільш значущих розладів у відносинах Туреччини з США було питання постачання системи ППО російського походження "С-400" Туреччині. США ввели санкції проти Туреччини відповідно до Закону про протидію протиросійським санкціям через цей питання. Туреччина та США також мають значний обсяг торгівельних та економічних відносин. Обидва країни є важливими торговельними партнерами один для одного. Завдяки великому обсягу взаємоторгівлі та інвестиційних проектів, економічні зв'язки між країнами залишаються важливим аспектом їхнього співробітництва.

Загалом, відносини між Туреччиною та США є складними та багатогранними, з багатьма проблемними питаннями, які треба вирішувати. Обидві країни мають свої національні інтереси, які можуть конфліктувати, але також і потенціал для співробітництва з певними питаннями, де їхні інтереси співпадають.

Сьогодні принципи політики НАТО викладені в Білій книзі оборони Турецької Республіки. Членство Туреччини в НАТО є наріжним каменем її оборони та безпеки. США наполягали на тому, щоб Туреччина разом з іншими членами

альянсу, що не входять до ЄС, отримала особливий статус для участі в ініціативах з безпеки спільноти [54, с. 135].

Насправді безпекова позиція Туреччини погіршується через події в європейській архітектурі безпеки. Турецька Республіка знаходиться в безпосередній близькості до Балканського і Середземноморського субрегіонів, Чорноморсько-Каспійського і Близькосхідного регіону. Таким чином, Туреччина знаходиться в центрі стратегічно важливого регіону, де сходяться інтереси регіональних і позарегіональних гравців. У них є можливість заручитися підтримкою цих систем з боку Туреччини, але будь-яка спроба послабити вплив Анкари в її геополітичній сфері призведе до згубної реакції з боку останньої.

Як член НАТО, Туреччина брала участь у міжнародних зусиллях з підтримки України в контексті російсько-українського конфлікту. Так, у 2014 році, після анексії Криму Росією, Туреччина підтримала рішення НАТО щодо підвищення рівня готовності своїх військових сил та збільшення чисельності військових на Сході Європи. Також, Туреччина надала підтримку Україні в рамках міжнародних форумів, зокрема, на засіданні Ради НАТО-Україна в 2021 році, де було обговорено питання реформування української армії та зміцнення безпеки в регіоні. Проте, в той же час, відносини між Туреччиною та Росією були складними, зокрема, через ситуацію в Сирії та Лівії, а також через питання газопроводу «Північний потік-2».

Туреччина та Росія також не завжди співпрацюють в контексті конфлікту в Нагірному Карабасі. Отже, Туреччина як член НАТО підтримує Україну в контексті російсько-українського конфлікту та співпрацює з міжнародними партнерами у зміцненні безпеки в регіоні, але відносини між Туреччиною та Росією можуть бути складними.

3.3. Співробітництво Турецької Республіки з ключовими регіональними об'єднаннями на Близькому Сході

Сучасна Туреччина вирішила розширити масштаби своєї зовнішньої політики, включивши до списку важливих партнерів країни Близького та Середнього Сходу. В

даний час Турецька Республіка є членом важливих асоціацій, таких як OES, OIC та OES – це регіональні організації співпраці, створені трьома основними мусульманськими державами в Євразії, Туреччиною, Іраном і Пакистаном вони пройшли значний шлях розвитку в наступні роки свого існування. Створена в 1964 році під назвою «Регіональне співробітництво в ім'я розвитку», асоціація об'єднала інші країни регіону і трансформувалася в Регіональне економічне об'єднання.

Головною метою даних організацій є зміцнення регіонального економічного співробітництва між державами-членами. У 1990 та 1992 роках до Статуту OES було внесено низку доповнень, зокрема щодо глобальних та національних економічних питань, які підкреслюють глибокі регіональні історичні та культурні зв'язки, які існують між народами країн-членів, уточнюючи такі завдання, як забезпечення сталого економічного розвитку в країнах-членах, спільно використовувати економічний і соціальний потенціал регіону, підвищувати рівень життя населення та виконувати інші завдання регіонального економічного розвитку. Для виконання цих завдань необхідно й надалі поєднувати досвід інших регіонів і тенденції світової економіки, приділяти пріоритет поступовому усуненню перешкод для розвитку торгівлі в регіоні, запобігати прийняттю іншими країнами несправедливої торговельної політики щодо інших членів організацій, допомогти економікам членів інтегруватися у світову економіку, забезпечувати їхню участь у процесі глобалізації тощо [55, с. 145].

Крім того, створення соціальної, культурної, науково-технічної, транспортної та комунікаційної інфраструктури в регіоні, ефективне використання енергетичних і людських ресурсів, розвиток регіонального співробітництва й зараз є пріоритетним для країни, піднесення спільного співробітництва в аграрному, промисловому, екологічному та туристичному секторах. Туреччина є членом Організації ісламської конференції – міжнародної організації ісламських держав, яка була створена 25 вересня 1969 року на зустрічі глав мусульманських держав у Рабаті для забезпечення єдності ісламу в соціальному, економічному та політичному сферах і проти колонізації, неокolonіалізму та расизму, підтримка Організації визволення Палестини [54, с. 112].

Метою створення OIS є співпраця між мусульманськими країнами, участь у діяльності на міжнародній арені та реалізація стабільного розвитку країн-учасниць. Окрім цілей OIS, ця стаття встановлює принципи, яких країни-члени також повинні дотримуватися: рівність, повага до права народів на самовизначення та невтручання у внутрішні справи інших держав-членів, повага до суверенітет, незалежність і територіальна цілісність кожної держави-члена тощо [53, с. 91].

Аналітики загалом вважають, що в міру того, як її сила продовжує зростати, Туреччина формуватиме іншу лінію зовнішньої політики, більше зосереджуючись на Сході, і поступово витіснить Сполучені Штати та Захід із гри в міру досягнення Анкарою своїх цілей. Однак, до того часу Туреччина балансуватиме інтереси своїх стратегічних партнерів. Тим не менш, Анкара демонструє все більшу незалежність у зовнішній політиці. Особливо якщо взяти до уваги зростаючу співпрацю між Туреччиною та Іраном у сфері енергетики, що суперечить застереженням США. Звичайно, це не може не свідчити про подальшу корекцію майбутньої зовнішньої політики Туреччини.

Хоча, теоретично зовнішньополітична концепція є виваженою, її практична реалізація все ще стикається з багатьма проблемами.

Зокрема, попри спроби реалізувати концепцію «нульових проблем із сусідами», за останні роки різко погіршилися відносини Туреччини з більшістю сусідів: Сирією, Саудівською Аравією та Ізраїлем. Відносини між Туреччиною та Вірменією залишаються «замороженими», незважаючи на неодноразові спроби Анкари налагодити діалог з Єреваном.

Тому Туреччина не є членом деяких міжнародних близькосхідних організацій. Туреччина не є членом ОПЕК, Ради співробітництва Перської затоки (GCC) і Ліги арабських держав (LA).

3.4. Особливості українсько-турецьких відносин (2014–2023 рр.)

Одним із основних напрямків співпраці між двома країнами є співпраця в енергетичній сфері. Інтереси України та Туреччини в енергетичній сфері тісно

пов'язані між собою: необхідність диверсифікації джерел енергопостачання, безпеки енергопостачання, більш активного використання свого транзитного потенціалу, розвідки та експлуатації внутрішніх ресурсів тощо. Завдання Туреччини полягає в тому, щоб дозволити танкерам зі зрідженим природним газом заходити в Чорне море через протоку.

Нинішній стан співпраці між Україною та Туреччиною у сфері безпеки залежить від кількох факторів. По-перше, відносини між двома країнами є «стратегічними». По-друге, Україна та Туреччина знаходяться в одній системі регіональної безпеки – Чорноморському регіоні, а це означає, що обидві країни стикаються зі схожими безпековими викликами та повинні координувати свої зусилля для забезпечення безпеки. Туреччина підтримує резолюцію ООН від 16 листопада 2016 року щодо територіальної цілісності України. Через військове втручання Російської Федерації в політичну ситуацію в Україні Росія перестала бути суб'єктом дискурсу «Схід-Захід» у зовнішньополітичній орієнтації країни. Власне, спеціальну моніторингову місію ОБСЄ в Україні очолив досвідчений турецький дипломат, якого посол Туреччини в Україні назвав унікальним внеском Туреччини у врегулювання ситуації на Сході.

Однак, Туреччина не приєдналася до санкцій Заходу проти Росії. Рівень економічної та енергетичної залежності між цими основними гравцями в Чорноморському регіоні не дозволив Туреччині зайняти агресивну позицію. Політичний діалог щодо поточних питань безпеки та економіки почав поглиблюватись, було проведено кілька зустрічей на високому рівні та відновлено переговори щодо угоди про вільну торгівлю. З іншого боку, події 2014 року завадили співпраці між країнами, що призвело до падіння промислової торгівлі та інвестицій в українську економіку [56].

Турецька влада займає принципову позицію щодо Криму, засуджує ймовірні дії кримської влади проти активістів кримськотатарського руху, надає гуманітарну допомогу для потреб внутрішньо переміщених осіб та продовжує надавати Україні всі необхідні технології. Туреччина є однією із найбільших міжнародних донорів допомоги Україні.

Початок активної співпраці між Україною та Туреччиною можна побачити в подіях листопада 2015 року: «Авіаційна криза». Напруженість у відносинах з Російською Федерацією, яка не вводила двосторонніх санкцій до середини 2016 року, і погіршення відносин Туреччини з більшістю країн Близького Сходу змусили Анкару почати відновлення відносин зі своїми сусідами та Заходом. Зближення з Україною - це повернення Анкари до проєвропейської позиції.

Фактори, що впливають на українсько-турецькі відносини, включають низьку поінформованість про Україну в Туреччині, вплив російської пропаганди та роль російського посольства в Туреччині. Відновлення діалогу з Росією у 2016 році не вплинуло на позицію Туреччини щодо невизнання анексії Криму та засудження порушень прав кримських татар (незважаючи на бінарну політику Туреччини щодо Росії). Туреччина є співавтором резолюції Комітету ООН із соціальних і гуманітарних питань про порушення прав людини в Криму. У 2016 році між двома країнами виникли проблеми в реалізації проєктів у сфері оборонно-промислового виробництва (бронетанкова техніка, ракети, літакобудування), із залученням турецьких інвестицій в український ОПК. Туреччина першою почала постачати в Україну бойові безпілотники, хоча Ізраїль відмовився їх продавати через неминучий конфлікт з РФ.

Україна і Туреччина мають спільні проєкти у галузі енергетики. Наприклад, вони співпрацюють у будівництві газопроводу «Трансанатолійського газопроводу» (TANAP), який має важливе значення для транзиту газу з Азербайджану до Європи.

У 2019 році президент Туреччини Реджеп Ердоган на спільній прес-конференції з президентом України Володимиром Зеленським в Анкарі заявив, що настав час завершити дискусії між двома країнами щодо встановлення вільної торгівлі. Переговори про угоду тривали з 2012 року, коли настала черга президента Зеленського говорити про угоду про зону вільної торгівлі, він сказав: «Я сподіваюся, що ми всі зможемо якомога швидше досягти компромісу в цьому питанні та підготувати всі необхідні документи». Під час зустрічі в Києві 3 лютого 2020 року президенти двох країн досягли семи домовленостей, які враховували меморандум про взаєморозуміння між українським і турецьким міністерствами торгівлі щодо

переговорів щодо угоди про вільну торгівлю. У присутності Президента України Володимира Зеленського та Президента Турецької Республіки Реджепа Таїпа Ердогана у Києві укладено Угоду про вільну торгівлю між Україною й Туреччиною, 3 лютого 2022 року. Зеленський заявив, що мета України та Туреччини це досягнення обсягу торгівлі в 10 мільярдів доларів США [56].

У серпні 2019 року військово-технічне співробітництво між двома країнами вийшло на абсолютно новий рівень, коли державна компанія «Укрспецекспорт», що входить до складу «Укроборонпрому», і турецька компанія «BaykarDefense» UAV, один із провідних виробників, розробили безпілотники у сфері високоточної зброї створили спільне підприємство високого рівня в галузі аерокосмічних технологій. Це дозволило перейти від традиційних контрактів на продаж зброї до абсолютно нового рівня співпраці – синергії оборонних технологій та поєднання передових розробок Туреччини та України. Одним із перших проєктів спільного підприємства є розробка нового покоління безпілотників Akinci. Крім того, у 2019 році було вперше підписано контракт з турецькою державною компанією МКЕК на 120-мм керовану ракету Kopus виробництва ДККБ «Луч», Україна закупила у Туреччини партію ударних безпілотників Bayraktar TB2, які успішно пройшли льотні випробування в Україні.

3 лютого 2020 року під час офіційного візиту Реджепа Ердогана Міністр оборони України Андрій Загороднюк та Міністр фінансів Турецької Республіки Берат Албайрак підписали Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Туреччини про військово-фінансове співробітництво. Українські військові отримали фінансову допомогу від турецьких партнерів, міністри відзначили, що угода створить правову базу для розширення українсько-турецького співробітництва у сфері оборони та позитивно вплине на розвиток обороноздатності України, оборонно-промислового комплексу та Збройних Сил, а також забезпечить можливість для сторін встановити нові відносини та можливості та форми співпраці в предметній галузі

На офіційній зустрічі у 2020 році президент Володимир Зеленський задів питання про порушення прав людини в анексованому Криму та сприяв звільненню

ув'язнених кримських татар. Реджеп Ердоган повідомив, що турецька влада вирішила переселити в Херсонську область 500 сімей кримських татар і побудувала житловий комплекс, який включає мечеть, офіси та інші приміщення. Для Ердогана питання кримських татар є питанням зовнішньої та внутрішньої політики вдома тому що таким чином він може показати співвітчизникам, що Туреччина піклується про свій народ, за долею якого завжди пильно стежить турецьке суспільство. Зовні тому що демонструє непорушність пріоритетів Туреччини в регіоні, підтримує територіальну цілісність України та наголошує на правах кримських татар [56].

У висновку можна сказати, що Україна важлива для Туреччини з різних аспектів. Економічні інтереси, енергетична безпека, спільність у питаннях безпеки та культурного обміну визначають значення України як партнера для Туреччини. Обидві країни співпрацюють у різних сферах, таких як торгівля, енергетика, безпека та туризм, що сприяє розвитку дружніх та взаємовигідних відносин. Україна та Туреччина знаходяться на шляху до поглиблення співробітництва, спираючись на спільні інтереси та взаємну користь. Туреччина надає політичну та дипломатичну підтримку Україні, виражаючи свою підтримку територіальній цілісності та суверенітету України. Турецькі лідери публічно висловлювали підтримку України та засуджували агресію з боку Росії.

Крім того, Туреччина надає військову допомогу, зокрема навчання та консультативну підтримку українським військовим силам. Турецькі інструктори надають тренування українським військовим, особливо щодо тактичної підготовки та удосконалення військових навичок.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження, я можу зробити такі висновки.

1. В результаті аналізу ключових характеристик політичного процесу Турецької Республіки на початку XXI століття у контексті вирішення завдань були визначені ідеологеми та інтереси зовнішньополітичного курсу Туреччини, також були виявлені основні напрями зовнішньополітичного курсу Турецької Республіки від спроб налагодження діалогу із Заходом з переходом до «східного вектора» та самосприйняття держави, як самостійного актора міжнародних відносин в умовах трансформації існуючої системи та формування особливої власної зовнішньополітичної ідеології. Аналіз зовнішньої політики Туреччини є складним завданням, оскільки країна має багатогранні відносини з різними державами та регіонами. Туреччина знаходиться на перехресті Європи, Азії та Близького Сходу. Її геополітичне положення визначає стратегічний інтерес країни у різних регіонах та формує підходи до зовнішньої політики. Туреччина має багату історію, включаючи спадщину Османської імперії. Історичні чинники впливають на сприйняття країни, її роль у регіоні та національну безпеку.

2. За останні роки терористичні акти стали досить поширеними в світі, що представляють серйозну загрозу для національної безпеки багатьох країн, включаючи Туреччину. Терористичні групи, такі як ІДІЛ та курдські повстанці, продовжують діяльність в Туреччині та на Близькому Сході, що створюють серйозні виклики для турецької внутрішньої та зовнішньої політики.

У зв'язку з цим, Туреччина має зосередитися на зміцненні своєї внутрішньої безпеки та на забезпеченні захисту своїх громадян від терористичних актів та інших загроз. Також, Туреччина може сприяти стабільності та миру в регіоні шляхом залучення до міжнародних діалогів та співпраці з іншими країнами. Наприклад, зростання геополітичної конкуренції та збільшення кількості конфліктів у сусідніх регіонах можуть стимулювати Туреччину до збільшення своєї військової присутності та впливу в цих регіонах, зокрема в Сирії та Лівії. Транснаціональні загрози, такі як тероризм, також впливають на зовнішню політику Туреччини,

особливо у контексті боротьби з терористичними групами в Сирії та Іраку. Отже, Туреччина стикається з різноманітними безпековими викликами, що вимагають реалістичного та міцного підходу до її зовнішньої політики.

3. Туреччина має широку мережу двосторонніх відносин з ключовими країнами регіону, що сприяє розвитку співробітництва у різних сферах. Туреччина має складні взаємини з Сирією та Іраном, які включають елементи співробітництва та конфлікту. У випадку Сирії, Туреччина брала участь у сирійському конфлікті та відіграла активну роль у підтримці опозиції та боротьбі з курдськими силами. Щодо Ірану, обидві країни мають спільні економічні інтереси, зокрема в енергетичній сфері, але також вони мають різні підходи до регіональних питань, таких як Сирія та Ізраїль. Туреччина та Росія мають складні взаємини, які характеризуються елементами співробітництва та конфлікту. Обидві країни є важливими енергетичними партнерами, зокрема в контексті газопроводу «Північний потік-2». Також вони ведуть спільні діалоги щодо сирійського конфлікту та інших регіональних питань. Однак, існує напруженість між двома країнами, зокрема через різні підходи до ситуації в Сирії та впливу на близькосхідний регіон.

4. Турецький вектор української зовнішньої політики поєднує значний комплекс питань співробітництва. Звичайно, як Україну, так і Туреччину пов'язують геополітичні інтереси щодо перетворення Чорного моря в зону миру та стабільності. Але, крім того, важливим компонентом співробітництва цих двох країн слід вважати політичну та економічну складові, важливо зазначити, що Туреччина є членом НАТО та має стратегічні партнерські відносини з Україною. Зараз Туреччина і Україна підтримують взаємодію у багатьох сферах, включаючи економіку, безпеку та оборону. Обидві країни проводять спільні військові навчання та здійснюють обмін інформацією в галузі безпеки. Україна та Туреччина також взаємодіють у регіональних питаннях та спільно підтримують суверенітет та територіальну цілісність країн. Рівень допомоги Україні високий, починаючи від політичних та гуманітарних ініціатив до постачання «Байрактарів» та військової підтримки.

5. Відносини Туреччини з країнами Близького Сходу мають важливе значення для зовнішньої політики Туреччини, особливо в контексті геополітичної ситуації та

регіональних викликів. Відносини між Туреччиною та Сирією мають складний характер. У початковій фазі сирійського конфлікту, Туреччина підтримувала опозицію проти президента Асада та боролася з курдськими силами на північному сході Сирії. Протягом останніх років, Туреччина була залучена в рамках антитерористичної операції в Сирії та спрямовувала свої зусилля на боротьбу з курдськими силами для забезпечення безпеки своїх кордонів. Туреччина має значні економічні та політичні зв'язки з Іраком. Вони співпрацюють у сферах торгівлі, енергетики, будівництва та інших галузях. Туреччина також підтримує політичний діалог з урядом Іраку та сприяє вирішенню конфліктних питань в регіоні. Туреччина та Іран мають різні підходи до багатьох регіональних питань, але вони також підтримують значні економічні зв'язки. Обидві країни співпрацюють у сферах енергетики, торгівлі та транспорту. Однак, їхні відносини можуть бути складними через різні підходи до конфліктів у регіоні, таких як ситуація в Сирії та відносини з Ізраїлем. Відносини між Туреччиною та Ізраїлем були напруженими в минулому, але останніми роками вони показали ознаки політичного зближення. Ізраїль є важливим партнером для Туреччини в сфері енергетики та економіки. Обидві країни мають спільні інтереси в газовій співпраці та інфраструктурних проєктах.

Варто відзначити, що відносини Туреччини з країнами Близького Сходу є динамічними і залежать від актуальних політичних, економічних та безпекових викликів у регіоні. Туреччина стежить за розвитком ситуації та використовує свої контакти для зміцнення впливу та захисту своїх національних інтересів.

Відносини між Туреччиною та США були складними та змінливими протягом останніх років. На них впливають різні фактори, включаючи політику, геостратегічну позицію та економічні інтереси обох країн.

До 2021 року відносини між Туреччиною та США були напруженими через декілька проблемних питань. Одним з головних конфліктів була ситуація навколо питання курдської автономії в Сирії. Туреччина вважає курдські бойові групи, які борються з терористичною організацією «Ісламська держава», своїми ворогами, тоді як США надавали підтримку курдським силам у боротьбі проти тероризму. Це створило напруженість між двома країнами.

Крім того, існували суперечки між Туреччиною та США стосовно різних регіональних питань, таких як ситуація в Сирії, Лівані та Ірані. Туреччина володіє важливим геостратегічним положенням у регіоні та має свої національні інтереси, які часто конфліктують з інтересами США.

Однак, з часом відносини між Туреччиною та США почали зазнавати певного поліпшення. Зокрема, під керівництвом адміністрації президента Джо Байдена відбулися зустрічі між високопоставленими посадовцями обох країн з метою врегулювання спірних питань. Такі зустрічі сприяли зниженню напруженості і покращенню комунікації між двома державами.

Також важливим фактором у відносинах між Туреччиною та США є економічне співробітництво. Обидві країни мають значні торговельні відносини та інвестиційні зв'язки. Економічне співробітництво може слугувати механізмом для покращення діалогу та зниження напруженості в інших аспектах відносин.

Загалом, відносини між Туреччиною та США є складними і можуть зазнавати коливань в залежності від різних факторів. Проте, існують спільні інтереси та можливості для співробітництва, які можуть бути використані для покращення взаємовідносин між двома країнами.

Відносини між Туреччиною та Європейським Союзом (ЄС) мають складний та багатогранний характер. Туреччина була кандидатом на вступ до ЄС з 1987 року, і в 1999 році було розпочато офіційні переговори про членство. Проте, переговори про вступ Туреччини у ЄС зазнали значних затримок та перебоїв. ЄС є найбільшим торговельним партнером Туреччини, а Туреччина, з свого боку, є важливим торговельним партнером ЄС. Туреччина відіграла важливу роль у кризі з міграції до ЄС, зокрема в укладенні угоди з ЄС щодо обміну мігрантами та боротьби з незаконною міграцією.

Це спричинило зміну динаміки відносин між Туреччиною та ЄС, але також викликало дискусії та критику щодо порушення прав мігрантів. Деякі країни ЄС висловлюють сумніви стосовно включення Туреччини у ЄС через ряд питань, таких як права людини, демократія та свобода ЗМІ. Тим не менш, переговори тривають, хоча вони є дуже складними та вимагають компромісів з обох сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Айдінтайбас Ф. Виклики внутрішньої та зовнішньої політики Туреччини // Науковий часопис. 2019. № 19 (26). С.67-75.
2. Алієв М. Зовнішня політика Туреччини наприкінці 1990-х років - на початку ХХІ ст. Львів : Кальварія, 2017. 220 с.
3. Андрущенко С.В. Вплив Іранського і Афганського питань на геополітику Близького й Середнього Сходу // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – Вип. 93 (Частина II). – С. 18-27.
4. Арас Б. Коротка історія демократії в Туреччині // Науковий вісник. 2016. № 13 (6). С.123-212
5. Атаманюк Б. Проблеми вступу Туреччини до Європейського Союзу. Харків: Наука, 2018. 400 с.
6. Атмаджа М. Взаємодія між Туреччиною та США у регіоні Центральної Азії та Кавказу: Сходознавча збірка. Житомир: Рута, 2019. с. 121-135
7. Бал І. Нестабільність на Близькому Сході та важлива роль РПК. Зовнішня політика Туреччини в період після холодної війни. Флорида: Brown Walker Press, 2009. 211 с.
8. Білова О. Реалізм, неореалізм і постнекласичний реалізм. Одеса: Прес-бук, 2017. 312 с.
9. Бірюков С.В. Турецький гамбіт Таїпа Ердогана. Суми: Етносоціум, 2015. 90 с.
10. Бербера О.В. Арабський світ: політичний іслам і суспільство (червень 2018 р) // Harmoon Center for Contemporary Studies. URL: <https://www.dpworld.com/what-we-do/our-locations/Middle-East-Africa/Berbera/somaliland> (дата звернення: 19.03.2023).
11. Бойко Л.А. Сирійський фактор у зовнішній політиці Туреччини (2014 р). // Сирійський погляд. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/andrij-bojko-syrijskyj-faktor-u-zovnishnij-politytsi-turechchyny-2003-2014-rr/> (дата звернення: 03.01.2023).
12. Баронін А. Османська імперія: Туреччина створює складності для Росії (січень 2019р) Ноулідж. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/world/middle-east/2016-12->

01/osmanskaya-imperiya-turtsiya-sozdaet-slojnosti-dlya-rossii/8616(дата звернення: 03.10.2023).

13. Волович О. Туреччина в сучасному світі: пошуки нової ідентичності // Гілея : науковий вісник 2017. № 13. С.40-87 .
14. Волович О. Туреччина-Ізраїль: «стратегічний альянс» під загрозою. Чернігів: Дзеркало тижня, 2014. 116 с.
15. Воротнюк М. Ісламський султан епохи Ердогана. Туреччина та Євросоюз. К. : НІСД, 2018. 565 с.
16. Воротнюк М. Протести в Туреччині та події на Близькому Сході: нормативно-правові аспекти. Львів: Політ, 2013. 137 с.
17. Воротнюк М. Л. Розлучення турків із Заходом. Анкара перетнула точку неповернення (серпень 2020 р) // Сучасний світ. URL: <http://prismua.org/turkish-divorce-west> (дата звернення: 03.10.2023).
18. Гасратян М. Курди Туреччини. Єреван: Айастан, 2020. 456 с.
19. Гусейнов О. Розвиток політичного режиму Республіки Туреччина поч. ХХІ. Суми: Прес-бук, 2012. 543 с.
20. Габер Є. Американсько-турецькі стосунки за президентства Барака Обами: нові можливості та нові виклики // Вісник ОНУ. Серія «Соціологія і Політичні науки». 2009. – Т. 14, Вип. 2. – С. 151-159.
21. Данилов В. Релігія та політика в мусульманському суспільстві. Досвід Туреччини. Іслам та політика. Суми: Прес-бук, 2001. 344 с.
22. Зезюля Р. Проблема нормалізації турецько-ізраїльських відносин. Туреччина: нові реалії у внутрішній політиці та участь у регіональних процесах. К. : Мрія, 2014. 721 с.
23. Іванова І. Відносини між Туреччиною та мусульманськими державами Близького та Середнього Сходу (травень 2017р) // Історичні науки. URL: <https://elibrary/item.asp?id=18754883> (дата звернення: 03.10.2023).
24. Ігнаткін О. Ідеї політичного реалізму в сучасних міжнародних відносинах пов'язаних з Турецькою Республікою. (2018р) // Східний світ. URL:

https://elibrary.ru/download/elibrary_21206746_51018502. (дата звернення: 10.03.2023).

25. Кислоуга А. Історія демократичного руху в Туреччині. К. : Мрія, 2017. 100с.
26. Кияниця Л. Зовнішня політика Туреччини в контексті «арабської весни». Житомир : Політологія, 2014. 333 с.
27. Кислуха А. Зовнішня політика Туреччини у контексті внутрішніх чинників // Міжнародна науково-практична конференція «Політ». 2023. С.84-85.
28. Кислуха А. Вплив російсько-української війни на інтереси та політику Туреччини // Круглий стіл з нагоди Дня спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 23 лютого 2023 р.(Київ). К. : НАУ, 2023. с. 14-15
29. Кулешова К. Турецька модель, як інструмент зовнішньої політики США на Близькому Сході. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» // К.І. Кулешова. – Одеса, 2015. – 18 с.
30. Козловська Ю. Теорія неореалізму та її місце в науці про міжнародні відносини та зовнішню політику держав. К. : Коледж, 2015. 217 с.
31. Корнілов А. Центр стратегічних досліджень МЗС Турецької Республіки: особливості функціонування та обсяг експертизи. Реальні проблеми вивчення сучасної Туреччини. К. : Аспект Прес, 2018. 89 с.
32. Купер Р. Розбрат між народами. Порядок і хаос у ХХІ столітті. К. : Коледж, 2010. 239 с.
33. Коровіков А. Ісламський екстремізм в арабських країнах. Херсон: Супутник, 2012. 400 с.
34. Маврин Ю. Зовнішня політика Туреччини першого десятиліття століття: досвід посередницької діяльності. Умань: Історія, 2015. 310 с.
35. Мхитарян Н. Стратегія розвитку українсько-турецьких відносин у контексті пріоритетних завдань української держави. Українсько-турецькі відносини: стан і перспективи розвитку. Одеса: Фенікс, 2006. 467 с.
36. Пророченко Н. Сила ісламських традицій. Політичні традиції й демократизація у державах Аравійського півострова. К. : Політика і час, 2003. 490 с.

37. Примаков Є. Туреччина: нова роль сучасному світі. Київ: ЦСА РАН, 2012. 456 с.
38. Ратніков М. Проблеми американо-турецьких відносин за минуле десятиліття // М.І. Ратніков // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 103 (Частина 1). – С. 148-233.
39. Сухорукова А. Система економічної безпеки держави: монографія. К. : Стилос, 2009. 685 с.
40. Сапицька І. Нові підходи до формування системи регіональної безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні. К: Колос, 2009. 350 с.
41. Сафонов В. Дипломатичні відносини між Катаром і країнами Африки на південь від Сахари (жовтень 2019р) // Українська орієнталістика. URL: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/notes_qatar_afrique_en_oksl.pdf (дата звернення: 20.03.2023).
42. Суакін М. Забутий суданський острів стає осередком суперництва в Червоному морі (червень 2020р) // Східний світ. URL: <https://www.middleeasteye.net/countries/turkey> (дата звернення: 04.03.2023).
43. Тарасюк Ю. Стратегічні перспективи та розвиток двосторонніх відносин між Україною та Туреччиною // Європейський політико-правовий дискурс. 2019. с. 197- 203
44. Тарасов С. Туреччина-Іран: час великих рішень. Полтава: Парадіз, 2017. 400 с.
45. Хейран-Нія Джавад Будівництво турецької військової бази в Катарі. Анкара: Оффсет, 2020. 321 с.
46. Чудолі А. Злети та падіння ізраїльсько-турецьких відносин у ХХІ столітті. Одеса: Одеська юридична академія, 2018. 327 с.
47. Шевченко А. А. Політичний реалізм і ліберальна політична філософія Туреччини (квітень 2021р) // Політика і час. URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/Doctrines_text_final.pdf (дата звернення: 16.03.2023)
48. Шергін С. Політологія міжнародних відносин: навчальний посібник. К: Дипломатична академія України при МЗС України, 2013. 204 с.
49. Шлейфер І. Туреччина: Анкара вступила в дипломатичний конфлікт з Ізраїлем. Харків: Фенікс, 2016. 411 с.

50. Шуляк С. Від «нуля проблем» до «оливкової гілки»: політика Туреччини щодо громадянської війни в Сирії. Львів: Філософ-політолог, 2018. 421 с.
51. Юнусов Р. Туреччина та Ізраїль: демарш у Давосі. Тернопіль: Гарант, 2013. 700с.
52. Altunisik Meliha Benli. Turkish Policy Toward Israel. Washington: Institute for Near East Policy, 2000. 348 p.
53. Buzan B. Regions and Powers. The Structure of International– Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 598 p.
54. Oğuzlu T. The «Arab Spring» and the Rise of Turkey's «zero problems with neighbors». // Center for Strategic Research. 2012. №11 (23) .P. 1–22.
55. Watson S. Framing the Copenhagen School: a Turkey's Zero-Problems Foreign Policy // Journal of International Studies. 2017. № 40 (2). P. 279–301.
56. Zürkiy A. A regional player with global ambitions (2022). // Routledge. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07747.pdf> (дата звернення: 16.04.2023).